

BRUK AV RUSMIDLER BLANT NORSKE 15-16 ÅRINGER

**Resultater fra den norske delen av de europeiske
skoleundersøkelsene – ESPAD
1995, 1999 og 2003**

Astrid Skretting
Elin K. Bye

SIRUS rapport nr. 5/2003
Statens institutt for rusmiddelforskning
Oslo 2003

Statens institutt for rusmiddelforskning (SIRUS) ble opprettet 1. januar 2001 som en sammenslåing av Statens institutt for alkohol- og narkotikaforskning (SIFA) og dokumentasjonsseksjonen og biblioteket i Rusmiddeldirektoratet. SIRUS har som formål å utføre og formidle forskning og dokumentasjon omkring rusmiddelspørsmål, med særlig vekt på samfunnsvitenskapelige problemstillinger. Instituttet er også kontaktpunkt for Det europeiske narkotikaovervåkningscenteret i Lisboa, EMCDDA.

Copyright SIRUS
Oslo 2003

ISBN 82-7171-253-5
ISSN 1502-8178

SIRUS
P.b. 565 Sentrum
0105 Oslo

Besøksadresse: Øvre Slottsgate 2B
Telefon: 22 34 04 00
Fax: 22 34 04 01
E-post: sirus@sirus.no
Nettadresse: <http://www.sirus.no>

Trykt hos Wittusen&Jensen a.s.

Forord

Rapporten presenterer resultater fra den norske delen av den europeiske skoleundersøkelsen ESPAD (European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs). Det er til nå foretatt tre datainnsamlinger blant 15-16 åringer. I og med at det samme spørreskjemaet blir brukt i alle de 35 land som nå inngår i undersøkelsen, gir den et godt grunnlag for å sammenligne bruk av rusmidler blant ungdom i de ulike land.

For at undersøkelsen skal kunne gjennomføres, er vi helt avhengige av at de skoleklasser som blir trukket ut sier seg villig til å delta. Vi vil derfor takke de skolene og elevene som har tatt seg tid til å besvare spørsmålene.

Oslo, desember 2003
Astrid Skretting og Elin K.Bye

Innhold

Sammendrag og konklusjoner.....	7
1 Innledning	9
1.1 Data og metode	10
2 Tobakk	15
2.1 Hvor mange røyker?	15
2.2 Debutalder tobakk	19
2.3 Risikovurdering, holdning.....	20
2.4 Oppsummering.....	22
3 Alkohol.....	23
3.1 Hvor mange drikker?	23
3.2 Hvor ofte drikker 15-16 åringer?.....	24
3.4 Hvor mye drikker 15-16 åringer?.....	31
3.6 Hvor drikker 15-16 åringer?.....	33
3.7 Beruselse.....	35
3.8 Opplevde problemer knyttet til alkohol.....	39
3.9 Hva skjer når en drikker?	40
3.10 Kjøper 15-16 åringer alkohol selv?.....	43
3.11 Oppsummering.....	43
4 Narkotika.....	45
4.1 Bruk av cannabis.....	45
4.2 Tilgjengelighet.....	48
4.3 Vurdering av risiko ved bruk av cannabis.....	49
4.4 Andre narkotiske stoffer.....	50
4.5 Piller.....	51
4.6 Sniffing av løsemidler.....	52
4.7 Anabole steroider.....	53
4.7 Oppsummering.....	53
English summary	55
Vedlegg 1 - ESPAD-99, kort sammendrag.....	57
Vedlegg 2 - ESPAD-95, kort sammendrag.....	60
Referanser.....	62

Sammendrag og konklusjoner

Tobakk

Omkring 60 prosent av 15-16 åringene oppga i 2003 at de noen gang har røykt tobakk, omkring 30 prosent hadde røykt i løpet av de siste 30 dager. En andel på 18 prosent hadde røykt daglig i løpet av siste måned. Det er flere jenter enn gutter som oppgir at de røyker. Mens det var en økning fra 1995 til 1999 i andelen 15-16 åringene som røyker tobakk, var det en nedgang fra 1999 til 2003. En andel på fire prosent oppga i 2003 at de hadde røykt mer enn 10 sigaretter daglig i løpet av den siste måneden.

Undersøkelsen gir grunnlag for å si at det er en nedgang fra 1999 til 2003 i andelen 15-16 åringene som røyker tobakk daglig (fra 24 prosent til 18 prosent). Det har samtidig funnet sted en økning i vurdering av risiko forbundet ved regelmessig røyking. Det er flere jenter enn gutter som oppgir at de røyker daglig.

Alkohol

I 2003 oppga 84 prosent av 15-16 åringene at de noen gang hadde drukket alkohol, 76 prosent hadde drukket i løpet av de siste 12 måneder og 51 prosent i løpet av de siste 30 dager. Mens det var en klar økning fra 1995 til 1999, var det igjen en nedgang til 2003. Det var også en klar økning fra 1995 til 1999 i andelen som til sammen hadde drukket alkohol 40 ganger eller mer, mens det ikke var en videre økning fra 1999 til 2003. Det samme gjaldt andelen som hadde drukket 20 ganger eller mer i løpet av siste 12 måneder, og andelen som hadde drukket seks ganger eller mer i løpet av siste 30 dager. Omkring 25 prosent oppga i 2003 at de hadde drukket minst fem drinker, tre ganger eller mer i løpet av de siste 30 dager. Dette var omtrent det samme som i 1999, mens den tilsvarende andel i 1995 var noe under 20 prosent. I 2003 oppga omkring 60 prosent at de hadde vært fulle noen gang, og 35 prosent hadde vært det i løpet av de siste 30 dager. De tilsvarende andeler i 1995 og 1999 var henholdsvis 54 og 64 prosent som hadde vært fulle noen gang, og 30 og 39 prosent i løpet av de siste 30 dager.

Undersøkelsen viser med andre ord at de langt fleste 15-16 åringene har drukket alkohol en eller flere ganger. Det ser imidlertid ikke ut til at det har skjedd noen økning fra tidligere undersøkelser i antall drikketilfeller. Selv om det er en noe større andel jenter enn gutter som oppgir å ha

drukket alkohol, er det en større andel gutter enn jenter som oppgir at de til sammen har drukket 40 ganger eller mer. Gutter drikker også mer enn jenter i den enkelte drikkesituasjon. Brennevin ser ut til å utgjøre et relativt stort innslag i 15-16 åringers drikkemønster sammen med øl og det har naturlig nok vært en relativt stor økning fra 1999 til 2003 i andelen som oppgir å ha drukket rusbrus. Med utgangspunkt i andel som oppgir å ha drukket de ulike drikkesorter tre ganger eller mer i løpet av de siste 30 dager, drikker gutter øl oftere enn jenter, mens det ikke er forskjell mellom gutter og jenter når det gjelder de andre drikkesortene. Det ser ikke ut til at det har skjedd noen økning i beruselsesfrekvens blant 15-16 åringer. Jenter ser imidlertid ut til å drikke seg beruset oftere enn gutter.

Narkotika

I 2003 var andelen som oppga at de hadde brukt hasj eller marihuana noen gang 8,9 prosent, mens de tilsvarende andelene i 1995 og 1999 var henholdsvis 5,9 prosent og 12,3 prosent. I 2003 var det 6,2 prosent som hadde brukt cannabis i løpet siste 12 måneder og 2,7 prosent i løpet av de siste 30 dager. De tilsvarende tall for 1995 var 4,7 prosent i løpet av de siste 12 måneder og 2,7 prosent i løpet av de siste 30 dager, mens det i 1999 var henholdsvis 9,1 (siste 12 måneder) og 4,1 prosent (siste 30 dager). I 2003 var det mellom en og to prosent som oppga at de hadde brukt amfetamin og ecstasy, omkring en prosent sa at de hadde brukt heroin, LSD og kokain mens 4,6 prosent oppga at de hadde sniffet noen gang.

Undersøkelsen viser altså at det har vært en nedgang fra 1999 til 2003 i andelen 15-16 åringer som oppgir å ha brukt hasj eller marihuana. Det samme gjelder andre narkotiske stoffer som ecstasy og amfetamin, samt sniffing av løsemidler.

1 Innledning

Som ledd i The European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs, ESPAD, er det foretatt tre spørreskjemaundersøkelser (1995, 1999 og 2003) om bruk av tobakk og ulike rusmidler blant et representativt utvalg av norske avgangsklasser i ungdomskolen. Våren 1995 omfattet utvalget 211 niendeklasser med omkring 4000 elever født i 1979. En tilsvarende undersøkelse ble gjennomført våren 1999 i 208 tiendeklasser med ca 4 000 elever født i 1983. Etter Reform -97 omfattet tiendeklasse i 1999 samme aldersgruppe som niendeklasse i 1995. I 2003 omfatter den norske undersøkelsen 205 tiendeklasser med ca 4 000 elever født i 1987. Undersøkelsene omfatter med andre ord aldersgruppen 15-16 år.

I 1995 var det 26 land som deltok i den europeiske undersøkelsen, i 1999-undersøkelsen inngikk 30 land, mens omkring 35 land forventes å delta i 2003-undersøkelsen. Den internasjonale undersøkelsen har utgangspunkt i Europarådets samarbeidsorgan mot narkotika, den såkalte Pompidou-gruppen, og blir koordinert av det svenske Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning, CAN. EUs overvåkingscenter for narkotika-spørsmål (EMCDDA) er også engasjert i undersøkelsen. Formålet med undersøkelsene er å sammenligne bruk av rusmidler og utvikling over tid blant 15-16 åringer i ulike land i Europa. Det foreligger to internasjonale rapporter fra henholdsvis 1995- og 1999-undersøkelsen (Hibell et al. 1997, Hibell et al. 2000). Disse rapportene er referanse i de tilfeller det er henvist til resultater fra den internasjonale ESPAD-undersøkelsen. Det er gitt korte sammendrag av de internasjonale rapportene i vedlegg 1 og 2. Når det gjelder ulike mål på bruk av alkohol og narkotika framgår det der at norske 15-16 åringer befant seg på et relativt lavt nivå sammenlignet med ungdom i de fleste andre europeiske land både i 1995 og 1999. Om dette holder seg også i 2003 gjenstår å se til den internasjonale rapporten foreligger. Denne vil etter planen bli publisert i siste halvdel av 2004. Rapportene fra 1995- og 1999-undersøkelsene kan fåes ved henvendelse til SIRUS.

Selv om undersøkelsene først og fremst har et internasjonalt siktemål, ved at en sammenligner ungdoms bruk av tobakk og rusmidler i ulike europeiske land, kan det imidlertid også være av interesse å presentere noen av resultatene fra de norske undersøkelsene for seg. Det er tidligere utarbeidet rapporter fra de norske undersøkelsene i 1995 og 1999

(Skretting 1996, Skretting 1999). Denne rapporten er en videreføring av de to foregående ved at den presenterer resultater fra 2003-undersøkelsen. I og med at det er foretatt tre norske undersøkelser med fire års mellomrom, i samme aldersgruppe og med de samme spørsmål, vil det blant annet være av interesse å se om det har skjedd noen endringer i bruk av rusmidler blant elever som er i ferd med å avslutte ungdomsskolen, slik det er målt i disse undersøkelsene. Det er lagt vekt på at presentasjonen av resultatene skal være enkel og mest mulig oversiktlig. Vi håper rapporten vil være til nytte både for skoleverket og andre som er engasjert i arbeid med ungdom og rusmidler.

I tillegg til de tre skoleundersøkelsene som presenteres her, foretar SIRUS årlige undersøkelser om bruk av tobakk, alkohol og narkotika blant ungdom i alderen 15-20 år, både i Oslo og på landsbasis. Resultater fra disse er presentert på SIRUS' nettside www.sirus.no og i publikasjonen *Rusmidler i Norge* (Bye (red.) 2003). Med visse mellomrom blir det også utarbeidet oppdaterte utgaver av publikasjonen *Ungdom og rusmidler* (Skretting 2000).

Bruk av rusmidler blant ungdom inngår også i flere andre undersøkelser, eksempelvis "Ung i Norge" foretatt av tidligere Ungforsk nå Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring (NOVA) i 1992 og 2002. NOVA gjennomførte også en omfattende spørreskjemaundersøkelse blant elever i Oslo i 1996 fra de to siste trinn på grunnskolen (8. og 9. klasse) og fra første trinn i videregående skole, om ulike sider av ungdoms livssituasjon der det blant annet ble spurt om bruk av rusmidler (Bakken 1998). Det foreligger ellers flere lokale norske undersøkelser om bruk av rusmidler blant ungdom. Blant annet har Stiftelsen Bergensklinikkene gjennomført undersøkelser om bruk av rusmidler blant 8. og 10. klassinger i Bergen i 1999 og 2002 (Skutle et al. 2003).

1.1 Data og metode

Norsk Gallup Institutt A/S har stått for datainnsamlingen både i 1995, i 1999 og i 2003. Utgangspunktet for undersøkelsene var å få et representativt utvalg av klasser på siste klassetrinn i grunnskolen tilsvarende ca 4 000 elever. Ut fra en generell erfaring om at det er vanskeligere enn tidligere å få skoleklasser til å delta i slike undersøkelser, og for å sikre et nettoutvalg omkring 4 000, ble det i 2003 trukket et større

bruttoutvalg enn i de to foregående. At flere klasser avslår å være med, kan etter alt å dømme tilskrives at det etter hvert er mange nasjonale og regionale aktører som gjennomfører ulike typer skoleundersøkelser og at dette utgjør en klar belastning for skolene. Det er grunn til å tro at dette medfører en viss utmatting både av skoler og respondenter, noe som igjen kan føre til at svarprosenten i de enkelte undersøkelser etter hvert blir noe lavere. Det fører imidlertid ikke til skjevheter av betydning for utvalget av elever. Undersøkelsen fant sted i mars/april i de respektive år. Dette innebærer at flertallet av elevene var 15 år, mens omkring en fjerdedel var fylt 16 år.

Tabell 1. Utvalg av elever som inngikk i skoleundersøkelsene i ulike år.

	Antall klasser/elever totalt	Antall klasser/elever som ble trukket ut til å delta	Antall klasser/elever i klasser som deltok	Antall elever som besvarte spørreskjemaet	Svarprosent
1995	2 387/52 268	234/5 029	211/4 352	4 020	92,4
1999	2 353/51 138	243/5 070	208/4 366	3 918	89,7
2003	2 525/55 706	265/5 856	205/4 531	3 935	86,8

Utvalgene ble trukket ved hjelp av et såkalt stratifisert klynge-utvalg (cluster sample). Det ble brukt en inndeling i 87 strata ved en kombinasjon av fylke og kommunetype og hver klynge besto av en skoleklasse. De uttrukne klassene (234 i 1995, 243 i 1999 og 265 i 2003) ble så tilskrevet med spørsmål om de ville delta i undersøkelsen. Av ulike grunner var det ikke mulig for alle de uttrukne klassene å være med, slik at det endelige utvalget i 1995-undersøkelsen besto av 211 niendeklasser med til sammen 4 352 elever. I 1999 og 2003 deltok henholdsvis 208 tiendeklasser med 4 308 elever og 205 tiendeklasser med til sammen 4 531 elever.

De elever som av ulike grunner var fraværende den timen spørreskjemaene ble fylt ut, ble ikke bedt om å besvare spørreskjemaet på et senere tidspunkt. Svarprosenten i 1995 var således 92,4 mens den i 1999 og 2003 var henholdsvis 89,7 og 86,8 (tabell 1).

Da undersøkelsen er begrenset til de som fyller 16 år i løpet av undersøkelsesåret, er bare spørreskjemaer besvart av elever som var født i

henholdsvis 1979, 1983 og 1987 tatt med i analysene. Skjemaer som var ufullstendig fylt ut er også tatt ut. **Antall elever som ligger til grunn for resultatene i denne rapporten er da: 3910 i 1995, 3791 i 1999 og 3833 i 2003.**

Foruten spørsmål om bruk av tobakk, alkohol og narkotiske stoffer, gir spørreskjemaet også noe informasjon om fritidsvaner, skolekarakterer og hjemmeforhold. Prosentgrunnlaget vil variere noe for de enkelte spørsmål. Dette skyldes at ikke alle elever har besvart alle spørsmål i spørreskjemaet.

Spørreskjemaene inneholder ingen opplysninger om hvilken skole de enkelte elevene som er med i undersøkelsen kommer fra eller hvor i landet skolene ligger. Undersøkelsen kan derfor ikke si noe om forskjeller og likheter mellom elever ved de ulike skoler eller mellom ulike deler av landet.

Spørreskjemaet som er brukt i disse undersøkelsene, ble opprinnelig utarbeidet på engelsk av en internasjonal gruppe og bygger på erfaringer fra tidligere skoleundersøkelser i USA og Europa. Skjemaene er oversatt til norsk av SIRUS. Spørreskjemaene ble fylt ut anonymt av elevene i en skoletime og lagt i en konvolutt som ble limt igjen av eleven selv. Elevene fikk instruksjon om at de ikke skulle diskutere svarene med hverandre. Læreren som var til stede i klassen under utfyllingen, skulle selvsagt heller ikke se hva elevene svarte. Skjemaene for hver klasse ble så sendt samlet til Norsk Gallup Institutt A/S som registrerte svarene maskinelt. Data fra undersøkelsen ble så sendt til SIRUS for analyse.

Resultater om bruk av tobakk og alkohol er presentert uten desimaler, mens resultater om bruk av narkotiske stoffer, som forekommer langt sjeldnere, stort sett er gjengitt med én desimal. Endringer mellom de ulike årene og kjønnsforskjeller er signifikanstestet (t-test for andeler), og statistisk signifikante resultatene er oppgitt ved å sette signifikansnivået (p-verdiene, for eksempel $p < 0,001$) i parentes. Signifikansnivået angir en øvre grense for å ta feil når vi konkluderer med at det er en forskjell mellom årene eller kjønn med hensyn til det vi måler. Eksempelvis vil da en forskjell i andelen som har drukket alkohol for gutter og jenter der p-verdien er oppgitt til $p < 0,001$ bety at sannsynligheten for at det ikke er en slik forskjell er mindre enn 1 promille. Forskjellen kan derved ikke tilskrives tilfeldigheter i utvalget.

Det vil alltid være usikkerhet knyttet til undersøkelser om bruk av rusmidler basert på spørreskjema. Dette gjelder både for tobakk, alkohol og narkotika. Én feilkilde er for eksempel at ikke alle husker hva og hvor mye de har drukket av ulike drikkesorter. En annen feilkilde kan være at de som svarer, av ulike grunner mer eller mindre bevisst gir feilaktige opplysninger. Når det gjelder bruk av narkotika, kan det for eksempel tenkes at noen kan være redde for å gi opplysninger om dette, selv om spørsmålene besvares anonymt. Undersøkelsen gir i noen grad svar på om slike forhold kan ha gjort seg gjeldende. På spørsmål om elevene ville opplyst at de hadde brukt cannabis hvis det var tilfelle, oppga omkring 95 prosent at de ville svart ja i alle tre undersøkelsesårene. Det var en noe lavere andel som sa at de var sikre på at de ville oppgitt at de hadde brukt heroin hvis dette var tilfelle.

Det kan også tenkes at noen gjerne vil "skryte" og si at de har brukt ulike stoffer selv om det ikke er sant. For å få et bilde av i hvilken grad dette kan tenkes å være tilfelle, ble det tatt med et oppdiktet stoff kalt "relewin". Ikke i noen av de tre undersøkelsene var det flere enn 0,4 prosent som svarte at de noen gang hadde brukt dette stoffet. Det var imidlertid flere som mente at de hadde hørt om det oppdiktete stoffet "relewin", henholdsvis 7,5 prosent i 1995, 8,7 prosent i 1999 og 11,3 prosent i 2003

Selv om vi således ikke kan være helt sikre på påliteligheten av svarene som blir gitt i slike undersøkelser, gir de likevel en relativt god pekepinn på ungdoms bruk av rusmidler. Når vi skal gjøre sammenligninger kan vi derfor i stor grad regne med at de samme feilkilder gjør seg gjeldende for de grupper vi undersøker.

2 Tobakk

2.1 Hvor mange røyker?

Det har vært store endringer i synet på tobakksrøyking i løpet av de siste par tiår. Eksempelvis er de helsemessige skadene ved røyking i relativt liten grad gjenstand for diskusjon. Det blir også stadig færre steder både i det offentlige rom og på arbeidsplasser hvor det er lov å røyke. Fra 1. juli 2004 blir det også innført forbud mot røyking på serveringssteder i Norge. Den økte oppmerksomheten rundt de negative konsekvensene av røyking, har etter alt å dømme hatt betydning for den klare nedgangen vi har sett gjennom de siste 25 år i andelen nordmenn som røyker. Det er imidlertid bare blant menn reduksjonen av andel røykere har funnet sted. Mens det i 1973 var omkring 50 prosent av menn som var dagligrøykere, har andelen i de seinere år vært omkring 30 prosent (Sosial- og helsedirektoratet 2003). Andelen dagligrøykere blant kvinner har vært stabil ved at det i tilsvarende periode har vært i overkant av 30 prosent som oppgir at de er dagligrøykere. Det er med andre ord ikke lenger noen forskjell mellom norske kvinner og menn når det gjelder andelen som røyker tobakk daglig.

Den viktigste forklaringen på reduksjonen i den totale andelen dagligrøykere, ser ut til å være at færre ungdommer enn tidligere begynte å røyke. På 1990-tallet har imidlertid andelen unge som røyker vært stabil, slik at det ikke har skjedd noen ytterligere nedgang (Sosial- og helsedirektoratet 2003). Undersøkelsene fra Sosial- og helsedirektoratet/ Statens tobakksskaderåd viser ellers at det i de siste år har vært omtrent like mange gutter som jenter som har begynt å røyke. Jentene begynner imidlertid noe tidligere enn guttene.

De senere års undersøkelser om røykevaner i voksenbefolkningen viser at andelen dagligrøykere ikke er tilfeldig fordelt, men at den varierer med utdanning, klasse og livsstil (Sosial- og helsedirektoratet 2003). Det er først og fremst menn med høy utdanning som ikke lenger røyker i samme grad som tidligere.

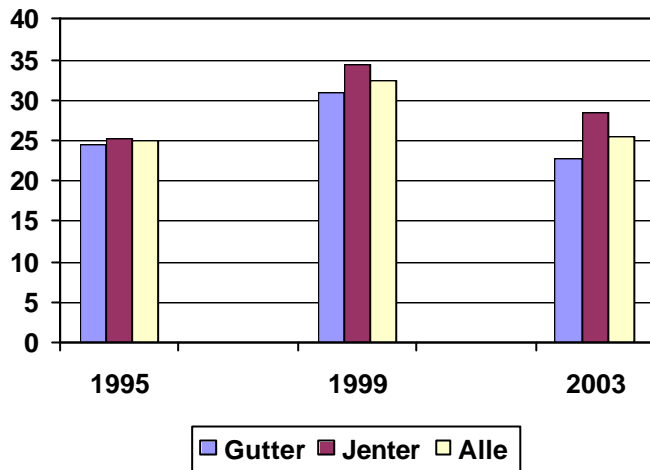
I de tre skoleundersøkelsene som presenteres her, ser vi at andelen 15-16 åringer som oppgir at de har røykt tobakk noen gang, har variert relativt mye (tabell 2).

Tabell 2. Prosentandel 15-16 åringer som oppgir at de noen gang har røykt tobakk

	Gutter	Jenter	Alle
1995	66	64	65
1999	69	73	71
2003	60	64	62

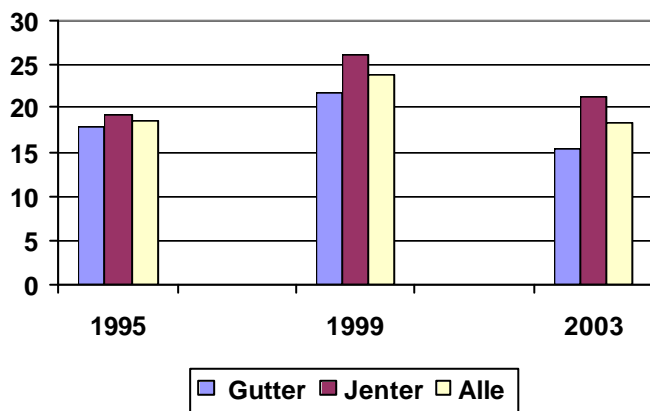
I 1995 var det 65 prosent som oppga at de noen gang hadde røykt tobakk, i 1999 var denne andelen steget til 71 prosent ($p < 0,001$) mens det i 2003 var en nedgang til 62 prosent ($p < 0,001$). At en såpass stor andel oppgir at de har røykt, betyr imidlertid ikke at alle disse fortsetter med dette. Selv om tobakk anses for å være svært vanedannende, er det grunn til å anta at mange unge prøver noen få sigaretter og lar det være med det. Dette har dels sammenheng med at ungdom av ulike grunner kan ha lyst til å prøve hvordan det er å røyke, uten at de dermed etablerer regelmessige røykevaner. Forsøksvis røyking av tobakk vil for mange inngå som ett av de mange "ritualer" ungdom gjennomgår som del av sosialiseringen til voksenrollen. Tobakk er som kjent også dyrt i Norge, slik at det vil være relativt kostbart for en 15-16 åring å røyke til daglig.

Ser vi på figur 1, framgår det at omkring 25 prosent av 15-16 åringene oppga å ha røykt tobakk *40 ganger eller mer* både i 1995 og 2003, mens den tilsvarende andelen i 1999 var oppe i 33 prosent. Mens det i 1995 ikke var noen signifikant forskjell mellom gutter og jenter, var det flere jenter enn gutter som både i 1999 ($p < 0,05$) og i 2003 ($p < 0,001$) oppga å ha røykt 40 ganger eller mer. Det er vanskelig å finne noen entydig forklaring på økningen vi så i 1999, både når det gjelder andelen som oppga at de hadde røykt tobakk noen gang og andelen som oppga å ha røykt mer enn 40 ganger. Som vi vil se, var det imidlertid en generell økning i andelen 15-16 åringer som rapporterte bruk av både tobakk, alkohol og illegale rusmidler fra 1995 til 1999.

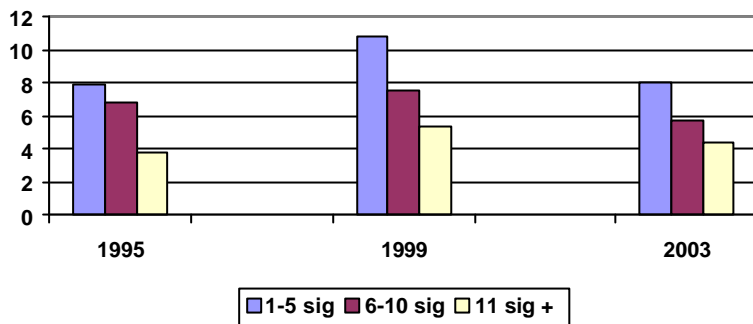
Figur 1. Prosentandel blant 15-16 åringer som oppgir at de til sammen har røykt tobakk, 40 ganger eller mer.

Vi finner den samme utviklingen ved å se på andelen 15-16 åringer som oppga at de hadde røykt i løpet av de siste 30 dager. Mens det var en økning fra 36 prosent i 1995 til 40 prosent i 1999, var andelen i 2003 redusert til 28 prosent. Likeledes økte andelen som oppga at de hadde røykt daglig i løpet av de siste 30 dagene, fra 19 prosent i 1995 til 24 prosent i 1999 ($p < 0,001$), mens det var en tilbakegang til 18 prosent i 2003 ($p < 0,001$)(figur 2).

Figur 2. Prosentandel blant 15-16 åringer som oppgir at de har røykt tobakk daglig i løpet av de siste 30 dager.

Figur 3 viser andelen som oppga at de daglig hadde røykt henholdsvis 1-5, 6-10 og mer enn 10 sigaretter i løpet av de siste 30 dager. De fleste av dem som oppga at de røykte daglig, sa at de røykte 1-10 sigaretter per dag. I 2003 var det en mindre gruppe på fire prosent som oppga at de røykte mer enn 10 sigaretter per dag. Mens det i 1995 ikke var noen signifikant forskjell mellom gutter og jenter når det gjaldt daglig røyking, var det flere jenter enn gutter som røykte daglig i 1999 og 2003 ($p < 0,01$ i 1999 og $p < 0,001$ i 2003).

Figur 3. Prosentandel blant 15-16 åringer som oppgir å ha røykt ulikt antall sigaretter daglig i løpet av de siste 30 dager.

Som nevnt innledningsvis, vil ikke resultatene for 2003 fra de andre europeiske land foreligge før i siste halvdel av 2004. Undersøkelsene fra 1995 og 1999 viste imidlertid at norske 15-16 åringer lå omtrent "midt på treet" eller litt over sammenlignet med andre land, både når det gjaldt andelen som oppga til sammen å ha røykt tobakk 40 ganger eller mer, og å ha røykt i løpet av de siste 30 dager.

I de landsomfattende undersøkelser om bruk av rusmidler blant ungdom som SIRUS foretar hvert år, blir det også stilt spørsmål om bruk av tobakk. Disse undersøkelsene viser at det bare har skjedd mindre endringer i 15-16 åringers røykevaner i de senere år. I underkant av 30 prosent oppgir at de røyker og omkring 15 prosent sier at de gjør dette daglig. Andelen "dagligrøykere" i den norske delen av ESPAD undersøkelsen ligger med andre ord litt høyere enn det som framkommer i samme aldersgruppe i de årlige ungdomsundersøkelsene. Dette kan muligens forklares ved at det i den europeiske skoleundersøkelsen blir stilt

spørsmål om hvorvidt 15-16 åringene hadde røykt daglig i løpet av de siste 30 dager, mens det i de årlige ungdomsundersøkelsene blir spurt om hvorvidt de unge røyker daglig uten at det blir angitt et bestemt tidsrom. Det er således mulig at også mange av disse har røykt daglig i løpet av de siste 30 dagene, men at de ennå ikke ser på seg selv som dagligrøykere.

Variasjonen i røykevaner som framkommer i undersøkelsene fra 1995, 1999 og 2003, gjenspeiler seg også i andelen som i de ulike år oppga at de fleste, eller alle, vennene røyker. Mens det i 1995-undersøkelsen var 26 prosent som oppga at de fleste eller alle vennene røykte, var den tilsvarende andelen i 1999 steget til 38 prosent og igjen redusert til 27 prosent i 2003.

2.2 Debutalder tobakk

Mange av 15-16 åringene ser ut til å ha eksperimentert med tobakksrøyking da de var relativt unge. I alle de tre undersøkelsesårene var det mer enn 40 prosent som oppga at de var 13 år eller yngre første gang de røykte tobakk, mens omkring 10 prosent oppga at de begynte å røyke daglig i så ung alder (tabell 3). Det var imidlertid en høyere andel i 1999 enn i 1995 og 2003 som oppga at de var henholdsvis 14 år eller yngre og 15 år eller yngre første gang de røykte tobakk ($p < 0,001$). Likeledes var det en klar økning fra 1995 til 1999 i andelen som oppga at de hadde begynt å røyke daglig da de var henholdsvis 14 år eller yngre ($p < 0,01$) og 15 år eller yngre ($p < 0,001$). Det var imidlertid en tilbakegang i de tilsvarende andelene fra 1999 til 2003, da det var 25 prosent, det samme som i 1995, som oppga at de begynte å røyke daglig da de var 15 år eller yngre.

Tabell 3. Alder for første gangs bruk av tobakk og begynte å røyke daglig, kumulativ¹ andel i prosent av alle som deltok i de respektive undersøkelsene.

	-13	-14	-15
Røykte første gang			
1995	42	55	64
1999	45	60	69
2003	43	54	60
Røykte daglig			
1995	10	18	25
1999	11	21	29
2003	11	20	25

Som nevnt er det i andre undersøkelser påvist en sammenheng mellom røyking og ulike livsstils- og bakgrunnsvariabler (Sosial- og helsedirektoratet 2003). Det samme mønsteret gjenspeiler seg i de tre undersøkelsene blant 15-16 åringene som vi presenterer her. Vi finner at det er flere røykere (både røykt noen gang og røykt siste 30 dager) blant dem som oppgir at de har dårlige skolekarakterer enn blant dem som oppgir at de får gode karakterer. Det er også flere røykere blant dem som sier at de ofte (minst en gang i uka) går ut på kafé, diskotek og fest sammen med venner, enn blant dem som gjør dette mer sjelden. Det er videre klart flere som røyker blant dem som ikke regelmessig driver med sportslige aktiviteter enn blant dem som driver idrett en gang i uka eller oftere.

2.3 Risikovurdering, holdning

Selv om relativt mange 15-16 åringer røyker, innebærer ikke dette at ungdom har et generelt positivt eller likegyldig forhold til tobakksrøyking. Det er eksempelvis vanskelig å tenke seg at de ikke er kjent med ulike skadevirkninger ved bruk av tobakk. At mange unge på tross av slik kunnskap likevel røyker vil på den ene siden være knyttet til sosiale og personlige faktorer slik vi har vært inne på. På den andre siden er det stort

¹ Kumulativ andel for hvor stor andel som f eks røykte første gang da de var 14 år eller yngre er summen av andelen som oppga å ha røykt første gang da de var 13 år eller yngre og andelen som røykte første gang da de var 14 år.

sett snakk om skader knyttet til langvarig bruk av tobakk, slik at slike eventuelle skader vil ligge langt fram i tid for 15-16 åringer.

For å få et bilde av hvor farlig 15-16 åringeres anser det er å røyke tobakk, ble de bedt om å vurdere risiko for skader ved røyking. Det store flertallet både i 1995, 1999 og 2003 mente det var *liten eller ingen risiko* forbundet med å røyke tobakk av og til, selv om andelen som mente dette var mindre i 2003 enn i de foregående to undersøkelsene ($p < 0,001$) (tabell 4). På den annen side var det bare omkring en tiendedel i alle tre undersøkelsesårene som sa at det samme var tilfellet hvis man røykte en pakke sigaretter eller mer per dag.

I 2003-undersøkelsen var det imidlertid en økning i andelen som mente det var forbundet med *stor risiko* for å pådra seg skader ved å røyke en pakke sigaretter om dagen. Mens det i 1995 og 1999 var noe over halvparten (henholdsvis 56 og 53 prosent) som mente dette, var den tilsvarende andel i 2003 steget til 64 prosent ($p < 0,001$). En forklaring på den relativt store økningen i risikovurdering fra 1999 til 2003, kan være knyttet til Sosial- og helsedirektoratets omfattende informasjonskampanje om skader ved tobakksrøyking som fant sted i januar/februar 2003, det vil si få uker før undersøkelsen ble gjennomført. Kampanjen inneholdt til dels sterkt fryktvekkende elementer.

Tabell 4. Oppfatning av risiko for å pådra seg skader ved tobakksrøyking, andel i prosent.²

	Røyke sigaretter av og til			Røyke en pakke sigaretter om dagen		
	Ingen/ liten risiko	Moderat risiko	Stor risiko	Ingen/ liten risiko	Moderat risiko	Stor risiko
1995	74	20	3	10	33	56
1999	73	22	3	11	34	53
2003	61	29	7	9	25	64

Stort sett må en kunne gå ut fra at de færreste foreldre ønsker at deres barn skal begynne å røyke, og at foreldre derfor har en restriktiv holdning til sine barns bruk av tobakk. I 2003 undersøkelsen var det imidlertid 12 prosent som svarte at de trodde mor ville tillate (tillater) at de røykte, mens 11 prosent svarte at de trodde far vil gjøre det samme. De tilsvarende

² Andelen som svarte "vet ikke" (2-3 prosent) er utelatt i tabellen.

andelene for 1999 var henholdsvis 14 og 12 prosent. Det var med andre ord en mindre andel i 2003 enn i 1999 som trodde at mødrene ville tillate/tillot at den unge røykte, mens det ikke var noen slik forskjell når det gjaldt fedrene. Vi har ikke tilsvarende opplysninger fra 1995-undersøkelsen.

2.4 Oppsummering

Omkring 60 prosent av 15-16 åringen oppga i 2003 at de hadde røykt tobakk minst en gang i sitt liv, og omkring 30 prosent hadde røykt i løpet av de siste 30 dager. En andel på 18 prosent hadde røykt daglig i løpet av de siste 30 dager.

Undersøkelsen gir grunnlag for å si at det er en nedgang fra 1999 til 2003 i andelen 15-16 åringer som røyker tobakk daglig (fra 24 prosent til 18 prosent). Det har samtidig funnet sted en økning i vurdering av risiko forbundet ved regelmessig røyking. Det er flere jenter enn gutter som oppgir at de røyker daglig.

3 Alkohol

3.1 Hvor mange drikker?

Sett i et internasjonalt perspektiv har Norge en relativt restriktiv alkoholpolitikk med en nedre aldersgrense på 18 år for kjøp av øl og vin, og 20 år for brennevin. Introduksjonen til alkohol skjer imidlertid for de aller fleste lenge før fylte 18 år, enten ved at barn og unge på ulike måter skaffer seg alkohol selv, eller ved at de får alkohol servert hjemme.

Et utgangspunkt for å si noe om 15-16 åringers alkoholbruk, er å se på hvor mange av dem som i det hele tatt har drukket alkohol i en eller annen form. I undersøkelsen ble de bedt om å svare på hvor mange ganger de hadde drukket alkohol henholdsvis til sammen så langt i livet, i løpet av de siste 12 månedene og i løpet av de siste 30 dagene.

Tabell 5. Prosentandel av 15-16 åringer som har drukket alkohol henholdsvis *noen gang*, i løpet av de *siste 12 mnd* og i løpet av de *siste 30 dager*.

	Noen gang			Siste 12 mnd			Siste 30 dager		
	Gutter	Jenter	Alle	Gutter	Jenter	Alle	Gutter	Jenter	Alle
1995	79	80	79	70	73	72	41	45	43
1999	84	87	85	75	81	78	52	59	55
2003	82	85	84	74	79	76	49	54	51

Som vi ser av tabell 5, oppgir det store flertallet av 15-16 åringer i alle de tre undersøkelsesårene at de har drukket alkohol noen gang. Vi vet imidlertid ikke hvorvidt de bare har drukket en liten slurk eller om det er snakk om større kvanta, da det ikke er angitt noen minste mengde. Mens det var en økning fra 1995 til 1999, både når det gjaldt andelen som oppgir at de hadde drukket alkohol noen gang ($p < 0,001$), i løpet av de siste 12 måneder ($p < 0,001$) og i løpet av de siste 30 dager, finner vi at det ikke har skjedd en ytterligere økning i 2003. Andelen som oppgir å ha drukket alkohol noen gang i 2003, befinner seg stort sett på samme nivå som i 1999. Det har vært en liten nedgang i andelen som oppgir å ha drukket i løpet av de siste 12 måneder ($p < 0,05$) og det er en nedgang i andelen som oppgir å ha drukket i løpet av de 30 siste dager ($p < 0,001$). Det kan være

verd å legge merke til at det i alle tre undersøkelsesårene, stort sett, er en større andel jenter enn gutter som rapporterer bruk av alkohol.

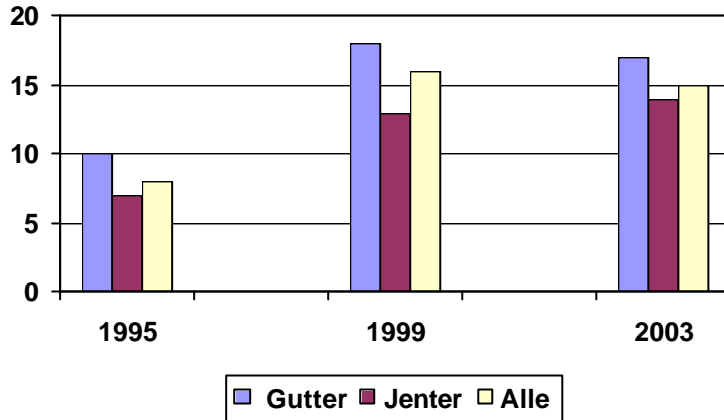
I de årlige ungdomsundersøkelsene til SIRUS har andelen 15-16 åringer som oppgir å ha drukket alkohol noen gang, vært omkring 70 prosent i de senere år. At disse undersøkelsene viser en lavere andel, kan etter alt å dømme forklares ved at det her blir spurt hvorvidt de unge har drukket mer enn et par slurker av de ulike alkoholsorter, mens det i skoleundersøkelsen som allerede nevnt, ikke er angitt noe minste kvantum. Det kan derfor være at en del av dem som inngår i skoleundersøkelsene, bare så vidt har smakt på en eller flere alkoholsorter.

Andelen som oppgir å ha drukket alkohol i løpet av de siste 12 måneder, ligger imidlertid noe lavere enn i en undersøkelse blant 10. klassinger i Bergen i 2002 (Skutle et al. 2003). På samme måte som i den landsomfattende skoleundersøkelsen fra 2003, var det i Bergensundersøkelsen noe høyere andel blant jenter enn blant gutter som hadde drukket i løpet av de siste 12 måneder, henholdsvis 84 og 78 prosent. Heller ikke undersøkelsen i 10. klasser i Bergen viser noen økning fra en tilsvarende undersøkelse i 1999 til 2002 i andel som hadde drukket alkohol i løpet av de siste 12 måneder (ibid.).

3.2 Hvor ofte drikker 15-16 åringer?

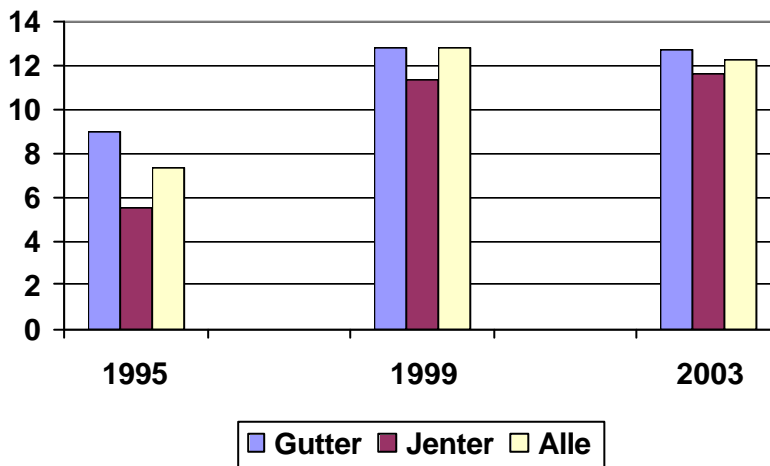
I 1995 var det åtte prosent som oppga at de *til sammen* hadde drukket alkohol *40 ganger eller mer* (figur 4). I 1999 var denne andelen steget til 16 prosent. Det har imidlertid ikke vært noen ytterligere økning fra 1999 til 2003. Mens det stort sett er flere jenter enn gutter som oppgir at de har drukket alkohol *noen gang*, er det derimot flere gutter enn jenter som oppgir at de *til sammen* har drukket *40 ganger eller mer* ($p < 0,01$ i 2003).

Sammenlignet med andre land som deltok i den europeiske skoleundersøkelsen i 1995 og 1999, ligger norske 15-16 åringer i den nedre tredjedelen. I Danmark, som rapporterte om den høyeste andelen, oppga omkring halvparten av 15-16 åringene å ha drukket alkohol 40 ganger eller mer i 1995-undersøkelsen og omkring 60 prosent i 1999.

Figur 4. Prosentandel blant 15-16 åringer som oppgir at de *til sammen* har drukket alkohol *40 ganger eller mer*.

Figur 5 viser prosentandelen av norske 15-16 åringer som oppga at de hadde drukket alkohol *20 ganger eller mer* i løpet av *de siste 12 måneder*. Som vi ser var det en klar økning fra 1995 til 1999 ($p < 0,001$), mens det heller ikke her var noen ytterligere økning fra 1999 til 2003.

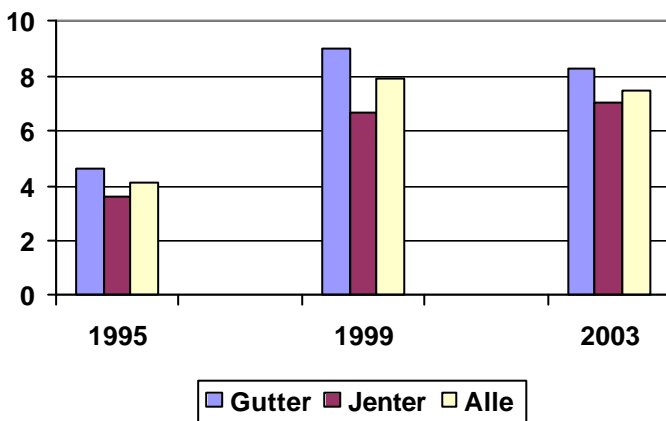

Figur 5. Prosentandel blant 15-16 åringer som oppgir at de har drukket alkohol *20 ganger eller mer* i løpet av *de siste 12 måneder*.

I 1995 og 1999 var det flere gutter enn jenter som oppga å ha drukket 20 ganger eller mer i løpet av siste 12 måneder ($p < 0,001$). Det var imidlertid ingen signifikant forskjell mellom gutter og jenter på dette punkt i 2003.

Norge var her i det nedre sjiktet sammenlignet med andre land som inngikk i den europeiske undersøkelsen, både i 1995 og 1999. Blant danske 15-16 åringer oppga eksempelvis 42 prosent i 1995 og 51 prosent i 1999 at de hadde drukket 20 ganger eller mer i løpet av siste 12 måneder.

At det fant sted en økning i antall ganger 15-16 åringer drakk alkohol fra 1995 til 1999, mens det ikke var noen ytterligere økning fra 1999 til 2003, ser vi også i figur 6 som viser andelen som oppgir at de har drukket alkohol *seks ganger eller mer* i løpet av *de siste 30 dager*. Mens det fant sted en dobling fra 1995 til 1999, har det ikke skjedd noen ytterligere økning fra 1999 til 2003. I 1999 var det noen flere gutter enn jenter som oppgir å ha drukket så ofte ($p < 0,05$), i 2003 var det imidlertid ingen signifikant kjønnsforskjell.

Figur 6. Prosentandel blant 15-16 åringer som oppgir at de har drukket alkohol 6 ganger eller mer i løpet av de siste 30 dager.

Det ser ikke ut til å være noen sammenheng mellom det å drive idrett og å ha drukket alkohol i løpet av de siste 30 dager. På den annen side var det naturlig nok flere som hadde drukket alkohol i løpet av de siste 30 dager blant dem som vanligvis var ute på fest, diskotek eller kafé sammen med venner minst en gang i uka, enn dem som vanligvis ikke gjorde dette. De som sa at de fikk gode karakterer på skolen, rapporterte i mindre grad om

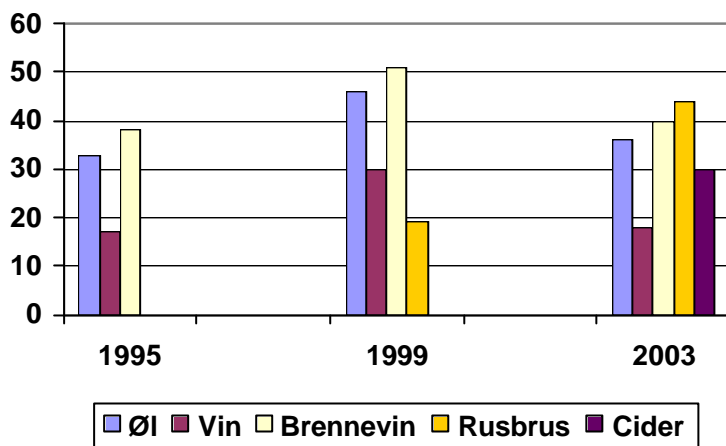
alkoholbruk siste 30 dager enn de som sa at de fikk mindre gode karakterer.

At bruken av alkohol blant 15-16 åringer, slik det er målt i disse undersøkelsene, økte fra 1995 til 1999 med en påfølgende utflating i 2003, kan også illustreres ved oppfatning om venners alkoholbruk. Mens andelen som svarte at de trodde at de fleste eller alle av vennene drakk alkohol, steg fra 46 prosent i 1995 til 61 prosent i 1999, var den tilsvarende andelen i 2003 på 59 prosent.

Det er likevel viktig å huske på at det i disse undersøkelsene ikke blir foretatt noen beregning av årlig alkoholkonsum målt i liter rein alkohol. Basert på ESPAD-undersøkelsene alene kan vi dermed ikke si noe sikkert om hvorvidt unge i denne aldersgruppa har redusert eller økt den mengden alkohol de drikker. De årlige ungdomsundersøkelser til SIRUS, der en beregner et gjennomsnittlig alkoholkonsum målt i liter rein alkohol, viser imidlertid at det har funnet sted en betydelig økning av alkoholforbruket blant så vel 15-16 åringer som blant noe eldre ungdom i de senere år.

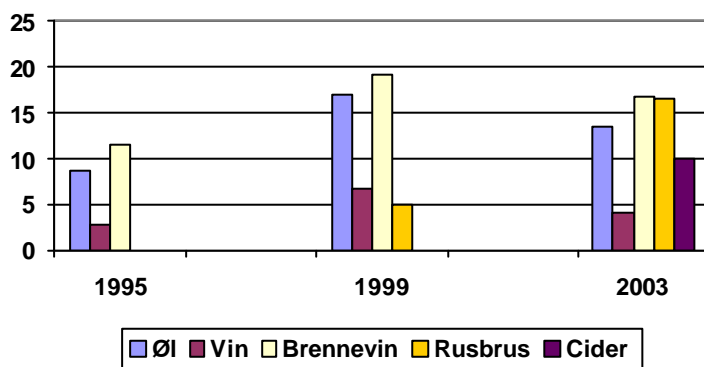
3.3 Hva drikker 15-16 åringer?

Undersøkelsen gir informasjon om hvilken type alkohol 15-16 åringene oppgir å ha drukket siste 30 dager, selv om vi altså ikke vet hvor mye det dreier seg om. Da det her bare ble spurt om frekvens og ikke mengde, vil både de som bare har smakt en slurk eller to og de som har drukket større mengder av de ulike drikkesorter ved forskjellige anledninger, være inkludert. Spørsmål om "rusbrus" ble først tatt med i undersøkelsen i 1999, og i 2003 inngår også alkoholholdig cider. Det ble ikke stilt spørsmål om cider i de to tidligere undersøkelsene. Figur 7 viser andelen som oppga at de hadde drukket de ulike drikkesortene minst en gang i løpet av de siste 30 dager, mens figur 8 viser andelen som oppga at de hadde drukket de ulike drikkesortene tre ganger eller mer i samme tidsrom. Totalt sett fant vi at det både i 1995 og i 1999 var flest som oppga at de hadde drukket et større eller mindre kvantum brennevin i løpet av de siste 30 dager, mens det i 2003 var flest som oppga å ha drukket et større eller mindre kvantum "rusbrus" (figur 7).

Figur 7. Prosentandel av 15-16 åringer som oppgir at de har drukket henholdsvis øl, vin, brennevin, "rusbrus" og alkoholholdig cider *noen gang* i løpet av i løpet av de *siste 30 dager*.

I 2003 var det ingen signifikant forskjell mellom jenter og gutter med hensyn til å ha drukket øl minst en gang i løpet av siste 30 dager (figur 8), mens det var en større andel av guttene som oppga å ha drukket øl tre ganger eller mer i løpet av samme periode ($p < 0,001$). For de andre drikkesortene var situasjonen at flere jenter enn gutter hadde drukket henholdsvis vin, brennevin, "rusbrus" ($p < 0,001$) og alkoholholdig cider ($p < 0,05$) minst en gang i løpet av siste 30 dager, mens andelen blant gutter som hadde drukket disse sortene tre ganger eller mer de siste 30 dager var like stor som andelen blant jenter.

Figur 8. Andel som oppgir å ha drukket henholdsvis øl, vin, brennevin, "rusbrus" og alkoholholdig cider *3 ganger eller mer* i løpet av de *siste 30 dager*.

Sammenlignet med andre land lå Norge i 1995 i den "nedre" halvdel med hensyn til andel 15-16 åringer som oppga å ha drukket øl, vin eller brennevin tre ganger eller mer i løpet av de siste 30 dager. I 1999 lå Norge fortsatt lavt når det gjaldt vin og øl, mens norske 15-16 åringer hadde beveget seg opp til "midt på treet" for brennevinets del. De høyeste andelene for øl ble begge år rapportert fra Danmark (44 prosent i 1995 og 53 prosent i 1999) og for vin og brennevin fra Malta (henholdsvis 30 og 35 prosent i 1995 og 37 og 44 prosent i 1999). Estland, Finland og Polen, representerte i begge år den "nedre" delen når det gjaldt brennevin med en andel på 10 prosent eller mindre, mens 15-16 åringerne fra blant annet Finland, Island, Portugal og Ungarn lå i den nedre delen når det gjaldt vin (= 5 prosent) og øl (< 20 prosent).

Det kan virke noe overraskende at brennevin har en så framtrædende plass i norsk ungdoms alkoholbruk. Det framgår imidlertid også av SIRUS landsomfattende ungdomsundersøkelser at brennevin utgjør en vesentlig andel av alkoholforbruket blant ungdom. Ut fra aldersbestemmelsene skulle det imidlertid være vanskeligere for en 15-16 åring å få tak i brennevin enn svakere alkoholsorter. En kan derfor bare komme med spekulasjoner om hvordan unge i denne alderen får tak i brennevin. Én forklaring kan være at mange i denne aldersgruppen skaffer seg tilgang på alkohol hjemmefra uten tillatelse fra foreldre. I motsetning til vin og øl som i de fleste tilfeller forbrukes samme dag som en flaske åpnes, vil mange hjem ha stående åpne flasker med brennevin og foreldre eller andre voksne følger ikke alltid med hvorvidt noe forsvinner. En annen forklaring kan være at brennevin er relativt lett å få tak i illegalt gjennom kjøp av smuglersprit eller hjemmebrent. En tredje forklaring på hvorfor 15-16 åringer drikker brennevin framfor øl og vin, kan også være at det kan blandes med leskedrikker slik at det ikke smaker så "fremmed" som øl og vin.

At brennevin framstår som en alkoholsort såpass mange norske 15-16 åringer drikker, står likevel noe i kontrast til de unges oppfatning av de ulike drikkesortenes tilgjengelighet. På spørsmål om hvor vanskelig de tror det vil være å få tak i de ulike typer alkohol hvis de ville ha det, svarte opp i mot 90 prosent i 2003 at det ville være lett å få tak i øl, "rusbrus" og alkoholholdig cider, 70 prosent at det ville være lett å få tak i vin og 60 prosent at det ville være lett å få tak i brennevin. Mange har kanskje fått smake brennevin av venner og tenker ikke på dette som at de har "fått tak i" det brennevinet de har drukket. Dette kan muligens forklare at det er

relativt færre som tror det vil være lett å "få tak i" brennevin enn de andre alkoholsortene, selv om de oppgir å ha drukket det.

Etter at alkoholholdige leskedrikker ("rusbrus") ble introdusert på det norske markedet i 1996, har det vært til dels stor bekymring knyttet til at ungdom mer eller mindre er pekt ut som en viktig målgruppe for denne type drikk (Skretting 1998). Det er blitt sagt at "rusbrus" ville kunne bli en inngangsport til alkoholbruk for unge som ikke liker smaken av eksisterende alkoholsorter og derfor drikker lite, og at dette spesielt vil kunne gjelde for unge jenter. Da "rusbrusen" ble tilgjengelig kunne en således tenke seg at mange unge ville begynne å drikke "rusbrus" i stedet for de tradisjonelle alkoholsortene. Innledningsvis ble salget av "rusbrus" begrenset til skjenkesteder og Vinmonopolets utsalg. Ut fra EØS-avtalens bestemmelse om at det ble lov å selge annet øl enn det som bare inneholdt humle, gjær og vann i dagligvarebutikker så lenge det inneholdt under 4,75 prosent alkohol, ble det riktignok solgt ølbasert "rusbrus" i dagligvarebutikkene en liten periode fra sommeren 1997. Etter en endring i forskriften til alkoholoven ble likevel alt detaljsalg av "rusbrus" igjen flyttet til Vinmonopolets utsalg, noe som etter alt å dømme bidro til å begrense salget.

Som vi ser av figur 7 var det således i 1999-undersøkelsen langt færre 15-16 åringer som oppga at de hadde drukket "rusbrus" i løpet av de siste 30 dager enn hva som var tilfelle med øl, vin og brennevin. Det samme bildet framkom også i det daværende SIFAs årlige ungdomsundersøkelser. Det framgikk imidlertid både i skoleundersøkelsen fra 1999 og ungdomsundersøkelsene, at "rusbrus" i disse første årene var mer utbredt blant jenter enn gutter i aldersgruppen 15-16 år (Skretting 2000).

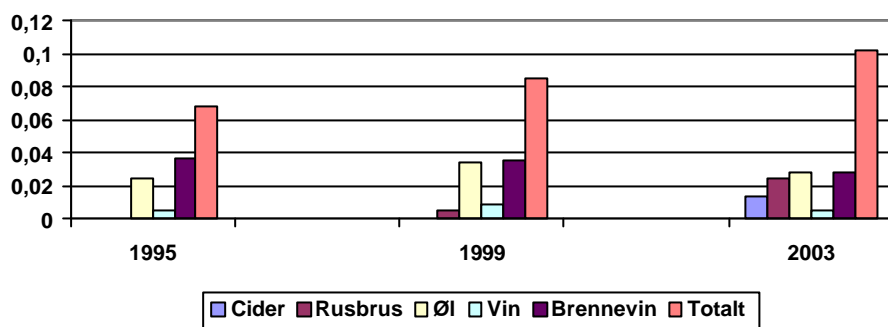
Importørene var lite tilfreds med at "rusbrus" med samme alkoholinnhold som pilsnerøl ikke kunne selges i dagligvarehandelen. Etter at en domsavsigelse i EFTA-domstolen slo fast at alkoholdrikker med samme alkoholprosent må kunne selges på samme sted, ble det således tillatt å selge "rusbrus" med alkoholinnhold opp til 4,75 volumprosent (det samme som for pilsnerøl og lignende) i dagligvarebutikker fra 1. januar 2003. Saken fikk mye oppmerksomhet i offentligheten gjennom aviser og fjernsyn. Fokus ble igjen satt på hva dette vil kunne innebære for alkoholforbruk blant ungdom. Det vil derfor være av stor interesse med undersøkelser som kan følge med i hvorvidt det vil skje endringer i drikkemønster blant ungdom i kjølvannet av den økte tilgjengeligheten av "rusbrus".

Så langt går resultatene fra ESPAD-undersøkelsen fra 2003 i retning av at det har skjedd endringer i drikkemønsteret blant 15-16-åringene. Mens det fra 1995 til 1999 fant sted en økning i antall drikkesituasjoner for de ulike drikkesorter i løpet av de siste 30 dager, var det fra 1999 til 2003 en nedgang i andelen 15-16 åringer som oppgir å ha drukket øl, vin og brennevin i løpet av siste 30 dager. Det var imidlertid en markant økning i andelen som oppgir å ha drukket "rusbrus" (fra 19 prosent i 1999 til 44 prosent i 2003). I 2003 var det likeledes 30 prosent som oppga å ha drukket alkoholholdig cider i tilsvarende periode (som allerede nevnt ble spørsmål om cider stilt første gang i 2003-undersøkelsen). Når det gjelder den relativt høye andelen som oppgir å ha drukket "rusbrus" og alkoholholdig cider i 2003, er det imidlertid viktig å huske på den omfattende oppmerksomheten det har vært omkring disse drikkesortene i forbindelse med at de ble tillatt solgt i dagligvarebutikker. Det er således for tidlig å si om bruk av "rusbrus" og alkoholholdig cider vil ha den samme popularitet på sikt, etter at nyhetens interesse omkring disse drikkesortene har lagt seg. Resultatene fra 2003-undersøkelsen må derfor tolkes med stor forsiktighet på dette punkt.

3.4 Hvor mye drikker 15-16 åringer?

Vanligvis blir det med utgangspunkt i data fra slike spørreskjemaundersøkelser foretatt beregninger om hvor mye den befolkningsgruppe som inngår i undersøkelsen, drikker i gjennomsnitt per år. En viktig grunn til at det ikke er gjort i dette tilfelle, er at de fleste unge i 15-16 års alderen er i hva vi kan kalle en startfase når det gjelder å etablere alkoholvaner. De metoder en bruker for å beregne et forbruk på årsbasis, vil derfor være forbundet med enda flere feilkilder enn dem vi vanligvis må ta i betraktning. Vi har imidlertid informasjon om hvor mye 15-16 åringene oppga at de hadde drukket av de ulike drikkesortene ved siste drikketilfelle, det vil si sist de drakk alkohol.

Figur 9 viser hvor mye 15-16 åringene som oppga å ha drukket alkohol i løpet av de siste 12 måneder, drakk i gjennomsnitt ved siste drikkesituasjon. Som vi ser, har det her vært en økning fra 1995 til 1999 og en ytterligere økning i 2003. Det gjennomsnittlige kvantum i 2003 tilsvarer omkring seks halvflasker øl. Guttene drakk i gjennomsnitt mer ved siste drikkesituasjon enn det jenter gjorde, både i 1995, 1999 og 2003.

Figur 9. Gjennomsnittlig forbruk av alkohol i liter rein alkohol ved siste drikkesituasjon, fordelt på ulike drikkesorter.

3.5 Debutalder for alkohol

Fra gammelt av utgjorde konfirmasjonen et symbolsk skille mellom barn og voksenalder. I mange miljøer ble det således legitimt - i alle fall for gutter - å drikke alkohol i 14 års alderen. Selv om det vel ikke lenger er den samme forbindelsen mellom konfirmasjon og bruk av alkohol, er det likevel mye som tyder på at det er i denne alderen mange drikker alkohol for første gang (tabell 6).

Tabell 6. Alder for første gangs bruk av minst ett glass av ulike alkoholsorter, kumulativ andel i prosent av alle som deltok i undersøkelsene.

	-13	-14	-15
Øl			
1995	30	48	62
1999	38	59	73
2003	39	57	66
Vin			
1995	24	41	56
1999	30	51	67
2003	26	42	55
Brennevin			
1995	15	35	57
1999	20	42	64
2003	18	37	53
"Rusbrus"			
2003	12	28	57
Alkoholholdig cider			
2003	37	59	71

Mens det var en økning fra 1995 til 1999 i andelen 15-16 åringer som oppga å ha drukket (minst ett glass) øl, vin og brennevin første gang da de var 14 år eller yngre ($p < 0,001$), har de tilsvarende andelene gått noe ned i 2003-undersøkelsen. I 2003 var det 57 prosent som oppga å være 14 år eller yngre første gang drakk minst ett glass øl. Den tilsvarende andelen for vin og brennevin var henholdsvis 42 prosent og 37 prosent. I 2003 undersøkelsen ble det også spurt om alder for første gang de hadde drukket minst ett glass henholdsvis alkoholholdig cider og "rusbrus". Som det framgår av tabellen, var det en relativt større økning fra 14 til 15 år her enn for de øvrige drikkesortene, noe som etter all sannsynlighet har sammenheng med den nevnte endringen i tilgjengelighet fra 1. januar 2003, dvs etter at de som inngår i undersøkelsen hadde fylt 15 år.

Når det gjelder den høye andelen som oppgir at de første gang drakk minst ett glass alkoholholdig cider da de var henholdsvis 13 år eller yngre, 14 og 15 år eller yngre, bør resultatet tolkes med stor forsiktighet. Selv om det i spørreskjemaet er presisert at en ved spørsmål om alkoholholdig cider ikke skal regne med cider med alkoholinnhold på 2,25 prosent, kan det være grunn til å tro at en del av respondentene likevel har tatt med dette. Cider med 2,25 prosent alkoholinnhold har vært å få kjøpt i dagligvarebutikker i flere år og for de vanligste merkene er det ingen forskjell i utseende på ciderbokser med alkoholinnhold på 2,25 og 4,75 prosent. Dette kan innebære at flere rapporterer at de har drukket alkoholholdig cider (4,75 prosent) enn hva som faktisk er tilfelle.

3.6 Hvor drikker 15-16 åringer?

For å få et bilde av i hvilke sammenhenger 15-16 åringer drikker alkohol, ble de bedt om å oppgi hvor de hadde oppholdt seg sist de drakk. I og med at foreldre og andre voksne stort sett vil være noe tilbakeholdne med å servere alkohol til 15-16 åringer og alkoholbestemmelsene tilsier at de heller ikke får servering på skjenkesteder, må en kunne anta at de fleste i denne aldersgruppen drikker sammen med jevnaldrende i situasjoner der det ikke er voksne omsorgspersoner til stede. Som det framgår av tabell 7, oppga den største gruppen at de ved siste drikketilfelle hadde drukket hjemme hos andre. Det er grunn til å tro at dette i stor grad dreier seg om såkalte "hjemme alene fester". Når det gjelder dem som oppga at de ved siste drikkeanledning drakk hjemme hos seg selv, vet vi ikke om dette dreier seg om situasjoner der de var sammen med jevnaldrende eller om

de fikk alkohol av foreldre eller andre foresatte i forbindelse med måltid eller lignende.

Tabell 7. Svar på spørsmålet “Hvor var du sist du drakk alkohol?” Andel i prosent.³

	1995	1999	2003
Har aldri drukket	21	15	16
Hjemme	17	18	22
Hjemme hos andre	44	57	50
Ute på gata, stranda, i park, o.l.	15	22	15
På bar eller pub	3	4	3
På diskotek	11	13	7
På restaurant	2	2	2
Totalt	113	131	115

Det var flere i 1999-undersøkelsen enn i 1995 og 2003 som oppga å ha drukket flere steder siste gang de drakk alkohol. Det er ingen naturlig forklaring på dette. At en relativt stor gruppe oppgir at de drakk i “friluft” ved siste drikkeanledning (i park, på gata) må sees i sammenheng med de begrensninger som tross alt finnes for hvor 15-16 åringer kan drikke alkohol og at ungdomsgrupper blant annet av den grunn, ofte samles utendørs når de skal drikke. Det er også en relativt stor gruppe som oppgir at de siste gang drakk på diskotek. Det framgår imidlertid ikke hvorvidt det var snakk om et offentlig diskotek der de hadde fått kjøpt alkohol, eller om det dreide seg om et mer eller mindre lukket arrangement (skolediskotek, ungdomsklubb o.l.) der det ble drukket “på si”. Trolig er det snakk om begge deler. Som ventet var det bare en liten gruppe som oppga at de hadde drukket på bar/pub/restaurant sist de drakk. Det kan ellers være verd å merke seg at det ikke ser ut til å være noen nevneverdig forskjell mellom gutter og jenter når det gjelder hvor de drikker alkohol.

³ Hvis drukket på mer enn ett sted siste gang, skulle alle stedene oppgis slik at prosentene ikke summerer seg til 100.

3.7 Beruselse

Å drikke seg beruset eller "full" inngår som et viktig element i mange nordmenns alkoholbruk. Dette gjelder ikke minst for ungdom. I norsk språkbruk vil betegnelsene beruset og "full" for de fleste representere ulike stadier uten klare grenser. Hva som legges i å være "full" vil derfor etter all sannsynlighet variere fra person til person. Noen vil si at de har vært "fulle" når de har kjent en liten antydning til beruselse, mens andre vil bruke betegnelsen "full" først når de har opplevd en sterk beruselse. Det kan også tenkes at det er forskjeller mellom gutter og jenter på hvorvidt de oppfatter seg som "fulle" eller ikke når de har drukket. Det er derfor ikke entydig hvordan vi skal fortolke opplysninger 15-16 åringer gir om hvorvidt de har vært fulle eller ikke. Når det i denne undersøkelsen er valgt å bruke begrepet "full" og ikke beruset som er vanlig i andre norske undersøkelser, har det først og fremst sammenheng med termen som er brukt i det internasjonale spørreskjemaet (been drunk). Betegnelsen "full" i forbindelse med alkohol er etter alt å dømme også en mer vanlig betegnelse blant 15-16 åringer enn "beruset".

Tabell 8. Antall ganger vært "full" henholdsvis noen gang, i løpet av siste 12 måneder og i løpet av siste 30 dager, andel i prosent.

	Noen gang			Siste 12 mnd			Siste 30 dager	
	1-5	6-19	20+	1-5	6-9	10+	1-5	6+
1995	25	19	10	29	10	11	28	2
1999	26	22	16	30	12	16	35	4
2003	25	20	14	30	10	14	32	3

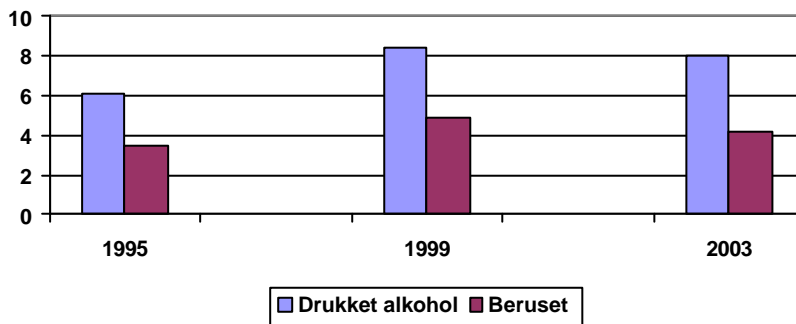
Også når det gjelder beruselse var det en økning fra 1995 til 1999, mens det har skjedd en stabilisering eller nedgang fra 1999 til 2003 (tabell 8). Dette gjelder både andelen som oppgir å ha vært "full" *noen gang i løpet av de siste 12 måneder* og *i løpet av de siste 30 dager*. I 1995-undersøkelsen var det 54 prosent (25 + 19 + 10) av 15-16 åringene som sa at de til sammen hadde vært "fulle" en eller flere ganger og 29 prosent mer enn fem ganger (tabell 8). I 1999 var andelen som sa at de hadde vært fulle noen gang, steget til 64 prosent mens 38 prosent oppga at dette hadde skjedd mer enn fem ganger. De tilsvarende andelenene for 2003 var 59 prosent og 34 prosent. Dette samsvarer i stor grad med den årlige ungdomsundersøkelsen til SIRUS, der det i 2003 var 56 prosent i aldersgruppen 15-16 år som oppga at de hadde vært beruset noen gang og 52 prosent i løpet av de siste seks måneder. I den tidligere refererte

undersøkelsen blant 10. klassinger i Bergen fra 2002, oppga omkring 60 prosent av 10. klassingene at de hadde vært tydelig beruset i løpet av siste seks måneder (Skutle et al 2003).

Mens halvparten i den norske delen av ESPAD-undersøkelsen oppga å ha vært fulle i løpet av de siste 12 måneder i 1995, gjaldt dette nesten 60 prosent i 1999. I 2003 var imidlertid denne andelen gått ned til 54 prosent. Andelen som oppga å ha vært fulle i løpet av de siste 30 dager, steg fra 30 prosent i 1995 til 39 prosent i 1999, men gikk tilbake til 35 prosent i 2003.

I 1995 var det ingen forskjell mellom gutter og jenter på hvorvidt de etter egen oppfatning hadde vært "fulle" noen gang. I både 1999 og 2003 gjaldt dette imidlertid flere jenter enn gutter ($p < 0,01$). Både i 1995 ($p < 0,05$) og i 1999 og 2003 ($p < 0,001$) var det en større andel jenter enn gutter som oppga at de hadde vært fulle i løpet av de siste 12 månedene. Ser vi på beruselse i løpet av de siste 30 dager, var det i 2003 en noe større andel jenter enn gutter ($p < 0,05$), mens det ikke var noen signifikant forskjell mellom gutter og jenter i de to foregående undersøkelsene.

Figur 10 viser gjennomsnittlig antall ganger 15-16 åringene oppgir å ha drukket alkohol i løpet av de siste 12 måneder sammenlignet med det gjennomsnittlige antall ganger de oppgir å ha vært beruset. Grovt sett kan vi si at de har vært beruset omtrent halvdelen av gangene de har drukket alkohol. Det samme mønsteret framkommer når vi ser på antall drikketilfeller og beruselse i løpet av siste 30 dager (tabell 9). Det var her ingen forskjell mellom gutter og jenter.

Figur 10. Gjennomsnittlig antall ganger drukket alkohol og gjennomsnittlig antall ganger vært beruset i løpet av siste 12 måneder.

I 2003 ble 15-16 åringene spurt hva de drakk mest av sist de var fulle. Av de som oppga at de noen gang hadde vært fulle, så omkring 40 prosent at de hadde drukket mest brennevin, enten dette var "vanlig" brennevin, hjemmebrent eller smuglersprit (tabell 9). 28 prosent sa at de hadde drukket mest øl og 20 prosent at de hadde drukket mest "rusbrus". Det var flere gutter enn jenter som oppga at de hadde drukket mest øl ($p < 0,001$) sist de var fulle, mens det motsatt var flere jenter enn gutter som oppga at de hadde drukket mest "rusbrus" ($p < 0,001$) og vin ($p < 0,01$). Det var derimot ingen signifikant forskjell mellom gutter og jenter med hensyn til å ha drukket mest brennevin sist de var fulle.

Tabell 9. Hva drukket mest av siste gang full, andel i prosent.

	Gutter	Jenter	Alle
Øl	34	21	28
"Rusbrus"	17	24	20
Cider	7	7	7
Vin	3	6	4
Vanlig brennevin	22	25	24
Hjemmebrent	15	16	15
Smuglersprit	3	2	2

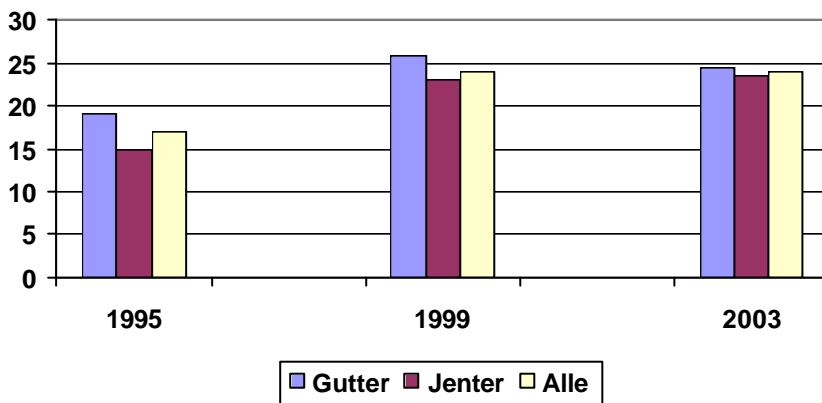
Som man kunne forvente oppgir de fleste som har vært "fulle", at dette skjedde første gang da de var 14-15 år gamle (tabell 10). I tråd med at flere oppga at de hadde vært fulle i 1999 enn hva som var tilfelle i 1995, var det også en økning i andelen som oppga å ha vært full første gang på de forskjellige alderstrinn. Det var imidlertid ikke noen ytterligere økning fra 1999 til 2003 i andel som oppga å ha vært "fulle" første gang da de var 14 år eller yngre. I forhold til 1999 var det dessuten en nedgang i andel som i 2003 oppga at de hadde vært beruset første gang da de var 15 år eller yngre ($p < 0,001$).

Tabell 10. Alder "full" første gang, kumulativ andel av alle i prosent

	-13 år	14 år	15 år
1995	12	30	52
1999	17	40	62
2003	17	39	56

Foruten spørsmål om hvorvidt 15-16 åringene hadde vært fulle i ulike tidsrom, ble det også stilt spørsmål om hvor mange ganger de eventuelt hadde drukket fem drinker eller mer ved samme drikkesituasjon i løpet av de siste 30 dager⁴. I 1995 var det 37 prosent som oppga at de hadde gjort dette, mens den tilsvarende andelen i 1999 var steget til 50 prosent. I 2003-undersøkelsen var det imidlertid en liten nedgang ved at det var 47 prosent som rapporterte at de hadde drukket fem drinker eller mer ved samme drikkeanledning i løpet av de siste 30 dagene. Mens det i 1995- og 1999-undersøkelsen ikke var noen nevneverdig forskjell mellom gutter og jenter, var det i 2003 en høyere andel jenter (49 prosent) enn gutter (44 prosent) som oppga å ha drukket 5 drinker eller mer ved samme drikkesituasjon ($p < 0,01$).

En relativt stor andel oppga også at de hadde hatt *flere* drikkesituasjoner der de hadde drukket fem drinker eller mer. Figur 11 viser andelen som rapporterte å ha drukket så mye ved samme drikkesituasjon *tre ganger eller mer* i løpet av de siste 30 dager. Som det framgår av figuren, var det en økning fra 17 prosent i 1995 til 24 prosent i 1999 som rapporterte at de hadde gjort dette. Det var imidlertid ingen ytterligere økning fra 1999 til 2003. Det var ingen signifikant forskjell mellom gutter og jenter.

Figur 11. Prosentandel som har drukket fem eller flere drinker på en gang, tre ganger eller mer i løpet av de siste 30 dager.

⁴ En drink ble definert som en flaske øl, ett glass vin, et lite glass brennevin eller en utblandet drink.

Sammenlignet med andre land befant norske 15-16 åringer seg ”midt på treet” eller i øvre halvdel i 1995- og 1999-undersøkelsen både når det gjaldt antall beruselsetilfeller og alder for første gangs beruselse.

Som mye annen atferd er også alkoholbruk influert av hva andre gjør. På spørsmål om hvor mange av vennene 15-16 åringene trodde drakk seg fulle minst en gang i uka, var det i 1995 syv prosent som svarte at dette gjaldt de fleste eller alle, i 1999 var den tilsvarende andelen steget til 14 prosent, mens den i 2003 var gått ned til 11 prosent.

3.8 Opplevde problemer knyttet til alkohol

Beruselse er som nevnt en sentral grunn til at ungdom i Norge drikker alkohol. Beruselse øker imidlertid sannsynligheten for akutte skader og sosiale problemer relatert til alkoholbruk. For ungdom vil opplevde problemer stort sett dreie seg om ulike typer ulykker, krangel, voldsepisoder og uønskede seksuelle situasjoner. De fleste 15-16 åringer vil også kunne få problemer i forhold til foresatte og kanskje også skole hvis de drikker større mengder alkohol. Tabell 11 viser hvor stor andel som rapporterte at de har opplevd ulike typer problemer i forbindelse med at de hadde drukket. Problemer som oftest forekommer, ser ut til å være at man har fått skade på klær og gjenstander, at man har kommet opp i krangel, mistet verdisaker eller at man har fått problemer i forhold til foreldre.

Tabell 11. Prosentandel som har kommet opp i ulike typer problemer på grunn av at de har drukket alkohol.

	1995	1999	2003
Krangel	26	19	13
Slagsmål	9	9	7
Problemer i forhold til foreldre	18	15	12
Problemer i forhold til venner	13	8	6
Problemer i forhold til lærere	2	2	1
Skade på klær og gjenstander	26	25	19
Mistet penger eller verdisaker	14	15	10
Blitt utsatt for ran eller tyveri	1	2	2
Ulykke	4	4	3
Fått problemer med politiet	6	5	4
Hatt samleie uten prevensjon	10	7	5
Sum	129	111	82

Som det framgår av tabellen har det stort sett skjedd en jevn nedgang fra 1995 til 1999 og 2003 i andel som rapporterer at de har opplevd ulike problemer. Det er vanskelig å finne noen god forklaring på dette. En skulle forvente en økning i andelen som rapporterer at de hadde opplevd ulike typer problemer som følge av alkoholbruk, når alkoholbruken og antall beruselsestilfeller øker. De fleste endringer som fant sted fra 1995 til 1999, gikk imidlertid i motsatt retning. For flere av de nevnte problemer har det vært en ytterligere nedgang fra 1999 til 2003. Dette gjelder eksempelvis andel som har opplevd krangel i forbindelse med at de har drukket alkohol.

3.9 Hva skjer når en drikker?

De fleste, enten det er barn, unge eller voksne, har formeninger om alkoholens virkninger uavhengig av om de selv drikker alkohol eller ikke. Hva den enkelte vet, mener eller tror om hvordan alkoholen innvirker på for eksempel egen helse og atferd, vil foruten kunnskap også være basert på ulike former for tro eller oppfatning. Dette gjelder kanskje spesielt når det gjelder barn og ungdom (Natvig Aas 1995).

Hvilke forestillinger kan så 15-16 åringer tenkes å ha om hva som vil kunne skje med dem hvis de drikker alkohol? I spørreskjemaet ble det listet opp en del vanlige oppfatninger om virkninger av alkohol og ungdommene ble bedt om å angi hvor sannsynlig de trodde det ville være at noe av det som ble nevnt, ville skje med dem hvis de drakk.

Utsagnene er delt inn i hva vi kan kalle positive og negative følger av å drikke alkohol. En må kunne gå ut fra at unge jevnt over har en positiv oppfatning av hva som sannsynligvis vil skje med dem hvis de drikker. Dette bekreftes av tabell 12, som viser andelen i prosent som svarte at de trodde det ville være "svært sannsynlig" eller "sannsynlig" at de ville oppleve de nevnte virkningene. Blant de antatt positive følger, var det flest som mente det var sannsynlig at de ville få det gøy, føle seg glad og bli mer åpne og vennlige. Av de antatt negative forventninger var det flest som mente det ville være sannsynlig at de ville få bakrus og bli dårlige og at de ville komme til å gjøre noe de ville angre. Det var relativt små endringer i de tre undersøkelsesårene i andelene som rapporterte om

negative forventninger. Med hensyn til positive forventninger var det bare små endringer fra 1999 til 2003.

Tabell 12. “Hvor sannsynlig tror du det vil være at de ting vi nevner her vil skje med deg hvis du drakk alkohol?” Andel i prosent som svarte “svært sannsynlig” eller “sannsynlig”.

	1995	1999	2003
“Positive” virkninger			
Vil få det gøy	71	80	77
Vil føle meg glad	65	79	73
Vil være mer vennlig og åpen	50	53	52
Vil føle meg mer avslappet	47	47	46
Vil glemme mine problemer	43	46	46
“Negative” virkninger			
Vil få bakrus	54	51	49
Vil bli dårlig	45	43	43
Vil komme til å gjøre noe jeg vil angre	43	44	45
Vil få problemer med helsa	22	22	21
Vil komme i trøbbel med politiet	12	15	15
Vil ikke greie å slutte å drikke	11	11	13

Ikke overraskende kan det med andre ord se ut til at en viktig grunn for 15-16 åringer til å drikke alkohol, er forventninger om å ha det morsomt og være glad. At omkring halvparten mener de vil oppleve bakrus hvis de drikker, har etter alt å dømme sammenheng med måten de unge drikker på. I noen grad kan det også ha sammenheng med det mange vil kalle en stereotyp oppfatning av rusens sentrale plass i den nordiske drikkekultur.

Stort sett er det liten forskjell mellom gutter og jenter. Det er imidlertid en større andel jenter enn gutter som mener det er sannsynlig at de ville føle seg mer glade ($p < 0,001$) og at de ville være mer åpne og vennlige ($p < 0,001$) hvis de drakk alkohol, mens det er flere gutter enn jenter som mente det er sannsynlig at de ville få problemer med politiet hvis de drakk alkohol ($p < 0,001$).

15-16 åringene ble også bedt om å vurdere risiko for at folk pådra seg fysiske eller andre skader ved ulike drikkemønstre. Også her ser vi at mens de unge utviklet et mer "positivt" forhold til alkohol fra 1995 til 1999, ved at de i mindre grad vurderte at det er risiko for skader i forbindelse med å drikke alkohol, har denne utviklingen ikke fortsatt i 2003 (tabell 13). Eksempelvis var det en mindre andel i 1999 enn i 1995 ($p < 0,001$) som mente at det var stor risiko for skade knyttet til å drikke 1-2 drinker daglig, mens det i 2003 igjen var en økning ($p < 0,001$).

Ved en drikkfrekvens på 4-5 drinker hver dag, var det et stort flertall både i 1995, 1999 og 2003 som mente det var stor risiko for fysisk eller annen skade, selv om det har skjedd en viss forskyvning i aksepterende retning. Det er flere jenter enn gutter som mener det er stor risiko for skade forbundet med å drikke alkohol daglig, enten det dreier seg om 1-2 eller 4-5 drinker hver dag ($p < 0,001$).

Når det gjelder et drikkemønster som mer ligner på det tradisjonelt nordiske - 5 drinker eller mer en til to ganger hver helg - ser vi at 15-16 åringene hadde en mer "liberal" holdning i 1999 enn i 1995 og at dette har holdt seg på omtrent samme nivå i 2003. Andelen som vurderte at det var stor risiko for skade ved et slikt drikkemønster, var 29 prosent i 1995, mens den i 1999 og 2003 var redusert til henholdsvis 21 og 19 prosent. I dette tilfelle er det ingen signifikant forskjell mellom gutter og jenter.

Som vi har sett i det foregående, viser undersøkelsen at 15-16 åringer på alle måter vurderte alkohol i mer positive termer i 2003 og 1999 enn hva som var tilfelle i 1995.

Tabell 13. Oppfatning av risiko for å pådra seg skader ved ulike drikkemønstre, andel i prosent.⁵

	1-2 drinker nesten hver dag			4-5 drinker nesten hver dag			5 + drinker et par ganger hver helg		
	Ingen/liten risiko	Mod-erat risiko	Stor risiko	Ingen/liten risiko	Mod-erat risiko	Stor risiko	Ingen/liten risiko	Mod-erat risiko	Stor risiko
1995	19	43	34	3	17	77	24	42	29
1999	24	42	30	6	21	71	33	42	21
2003	14	39	42	6	17	72	34	42	19

⁵ Andelen som svarte "vet ikke" (2-5 %) er utelatt i tabellen.

3.10 Kjøper 15-16 åringer alkohol selv?

I 2003 ble 15-16 åringer spurt om hvorvidt de i løpet av de *siste 30 dagene* hadde kjøpt de ulike drikkesortene i butikk eller på Vinmonopolet (tabell 14). Det ble ikke stilt tilsvarende spørsmål i de to foregående undersøkelsene.

Tabell 14. Prosentandel av 15-16 åringer som i 2003 oppgir at de i løpet av de siste 30 dager har kjøpt ulike alkoholsorter i butikk eller på Vinmonopolet

Øl	16
"Rusbrus"	20
Cider	13
Vin	4
Brennevin	11

Som det framgår av tabellen, er det 20 prosent av 15-16 åringer som oppgir at de har kjøpt "rusbrus" i butikk (evt. Vinmonopolet) i løpet av de siste 30 dager, mens henholdsvis 16 og 13 prosent oppga å ha kjøpt øl eller alkoholholdig cider. Noe overraskende var det i samme tidsrom 11 prosent som oppgir at de hadde kjøpt brennevin på Vinmonopolet. Det kan imidlertid tenkes at dette også i noen grad omfatter det vi kan kalle "indirekte kjøp" eller "langing", det vil si kjøp som en har fått andre til å gjøre for seg. Dette kan selvsagt også gjelde for de andre drikkesortene.

3.11 Oppsummering

I 2003 oppga 84 prosent av 15-16 åringer at de noen gang hadde drukket alkohol, 76 prosent hadde drukket i løpet av de siste 12 måneder og 51 prosent i løpet av de siste 30 dager. Mens det her var en klar økning fra 1995 til 1999, var det igjen en nedgang til 2003. Det var omtrent like stor andel i 2003 og 1999 som oppga at de til sammen hadde drukket alkohol 40 ganger eller mer, mens det her var en klar økning fra 1995 til 1999. Det samme gjaldt andelen som hadde drukket 20 ganger eller mer i løpet av siste 12 måneder, og andelen som hadde drukket seks ganger eller mer i løpet av siste 30 dager. Omkring 25 prosent oppga i 2003 at de hadde drukket minst fem drinker i samme drikkesituasjon, tre ganger eller mer i løpet av de siste 30 dager. Dette var omtrent det samme som i 1999, mens

den tilsvarende andel i 1995 var noe under 20 prosent. I 2003 oppga omkring 60 prosent at de hadde vært fulle noen gang, og 35 prosent hadde vært det i løpet av de siste 30 dager. De tilsvarende andeler i 1995 og 1999 var henholdsvis 54 og 64 prosent som hadde vært fulle noen gang, og 30 og 39 prosent i løpet av de siste 30 dager.

Undersøkelsen viser med andre ord at de langt fleste 15-16 åringer har drukket alkohol en eller flere ganger. Det ser imidlertid ikke ut til at det har skjedd noen økning fra tidligere undersøkelser i antall drikketilfeller. Selv om det er en noe større andel jenter enn gutter som oppgir å ha drukket alkohol, er det en større andel gutter enn jenter som oppgir at de til sammen har drukket 40 ganger eller mer. Gutter drikker også mer enn jenter i den enkelte drikkesituasjon. Brennevin ser ut til å utgjøre et relativt stort innslag i 15-16 åringers drikkemønster sammen med øl og det har naturlig nok vært en relativt stor økning fra 1999 til 2003 i andelen som oppgir å ha drukket rusbrus. Med utgangspunkt i andel som oppgir å ha drukket de ulike drikkesorter tre ganger eller mer i løpet av de siste 30 dager, drikker gutter øl oftere enn jenter, mens det ikke er forskjell mellom gutter og jenter når det gjelder de andre drikkesortene. Det ser ikke ut til at det har skjedd noen økning i beruselsesfrekvens blant 15-16 åringer. Jenter ser imidlertid ut til å drikke seg beruset oftere enn gutter.

4 Narkotika

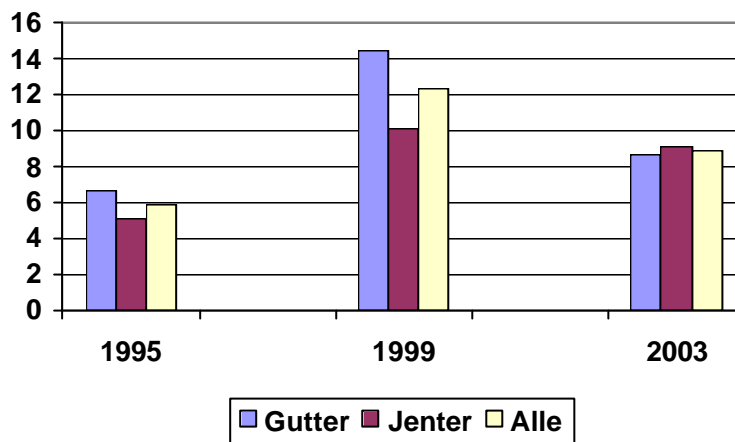
4.1 Bruk av cannabis

Alle undersøkelser om bruk av rusmidler viser at cannabis (hasj og marihuana) er det mest utbredte av de illegale narkotiske stoffene i Norge. SIRUS årlige undersøkelser om bruk av rusmidler blant ungdom, viser også at det i siste halvdel av 1990-tallet var en klar økning i andelen unge som oppga at de hadde brukt hasj eller marihuana. I de siste par-tre år oppgir omkring 15-17 prosent av norsk ungdom i alderen 15-20 år at de *noen gang* har brukt hasj eller marihuana. Tilsvarende undersøkelser i Oslo som er foretatt årlig siden 1968, viser imidlertid at utviklingen har gått noe i bølger. Mens andelen 15-20 åringer i Oslo som hadde brukt cannabis noen gang var i overkant av 20 prosent på 1980-tallet, var det en nedgang til omkring 18 prosent i første halvdel av 1990-tallet. I de senere år har det igjen vært en klar økning ved at andelen 15-20 åringer i Oslo på begynnelsen av 2000-tallet som oppga at de noen gang har brukt cannabis, ligger mellom 25-28 prosent.

At cannabisstoffene på en eller annen måte er kjent for ungdom flest, gjenspeiles i at så godt som alle (omkring 95 prosent) som har deltatt i de tre landsomfattende skoleundersøkelsene blant 15-16 åringer, oppgir at de har hørt om hasj eller marihuana. Andelen som rapporterte at de hadde brukt hasj eller marihuana *noen gang* har imidlertid variert. Mens det skjedde en relativt dramatisk økning fra 1995 til 1999 i andelen som oppga at de hadde brukt cannabis (fra 5,9 til 12,3 prosent) var det i 2003 en klar nedgang fra 1999 både når det gjelder andel som rapporterer at de har brukt cannabis *noen gang* (8,9 prosent, figur 12, $p < 0,001$), i løpet av *de siste 12 måneder* (6,2 prosent, figur 13, $p < 0,001$) og i løpet av *de siste 30 dager* (2,7 prosent, figur 14, $p < 0,01$). Som det framgår av figurene er nedgangen fra 1999 til 2003 relativt markant. Mens andelen som oppga at de noen gang hadde brukt cannabis i 1999, var noe høyere enn det som framkom i det daværende SIFAs årlige ungdomsundersøkelse, henholdsvis 12,3 og 9,4 prosent, er det ingen slik forskjell i 2003. I ESPAD-undersøkelsen var det som nevnt, 8,9 prosent som oppga at de hadde brukt cannabis noen gang, og den tilsvarende andelen blant 15-16 åringer i SIRUS landsomfattende ungdoms-undersøkelse i 2003 var 8,3 prosent.

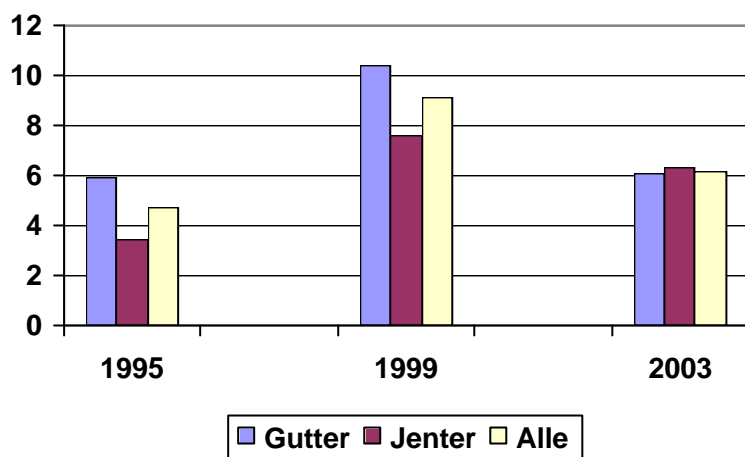
Sammenlignet med andre land som inngår i den europeiske skoleundersøkelsen, var Norge blant de land som hadde den laveste andelen 15-16 åringer som noen gang hadde brukt cannabis, både i 1995 og 1999.

Som det framgår av figur 12 var det både i 1995 ($p < 0,05$) og 1999 ($p < 0,001$) en høyere andel blant gutter enn blant jenter som oppgir at de har brukt cannabis noen gang, mens det ikke var noen slik forskjell i 2003.

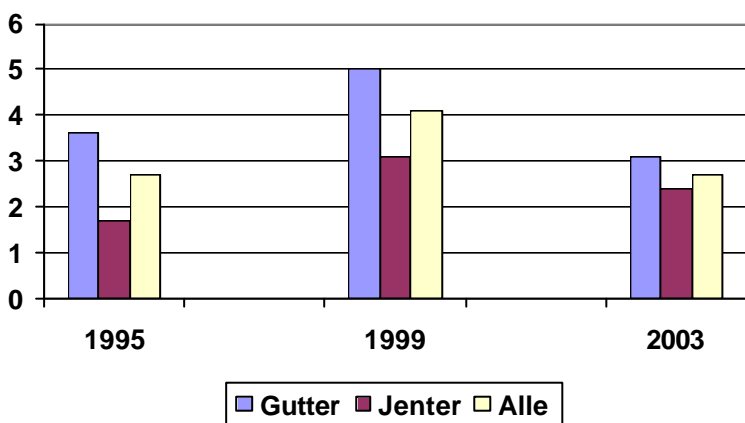

Figur 12. Prosentandel blant gutter og jenter som oppgir at de har brukt cannabis *noen gang*.

Figur 13 og 14 viser andelen som oppgir å ha brukt cannabis, henholdsvis i løpet av de siste 12 måneder og i løpet av de siste 30 dager. Vi ser at det også her var en økning fra 1995 til 1999, mens det igjen var en nedgang i 2003 (*siste 12 måneder*: 4,7 prosent i 1995, 9,1 prosent i 1999 og 6,2 prosent i 2003; *siste 30 dager*: 2,7 prosent i 1995, 4,1 prosent i 1999 og 2,7 prosent i 2003).

Figur 13. Prosentandel blant gutter og jenter som har brukt cannabis i løpet av de siste 12 måneder.

Figur 14. Prosentandel blant gutter og jenter som oppgir å ha brukt cannabis i løpet av de siste 30 dager.

Store deler av ungdomsgruppene har imidlertid "kontakt" med cannabis selv om de ikke selv har brukt det. Eksempelvis var andelen som oppga at de hadde en eller flere venner som røyker cannabis, 18 prosent i 1995, 36 prosent i 1999 og 29 prosent i 2003. Forskjellene mellom de tre

undersøkelsesårene gjenspeiler ulikhetene i andel som oppgir at de har brukt cannabis i de respektive år.

Det å ha brukt cannabis ser ut til å henge noe sammen med fritidsaktiviteter og "skoleflinkhet". Det var således flere som hadde brukt cannabis blant dem som ikke var aktive i noen form for idrett enn blant dem som drev noe idrett. Det var også en større andel som hadde brukt cannabis blant dem som var ofte ute på fest o.l. med venner, enn blant dem som sjelden eller aldri var det. Likeledes var det en klart større andel som hadde brukt cannabis blant dem som oppga at de fikk dårlige karakterer på skolen enn blant dem som fikk gode karakterer.

Når slike undersøkelser presenteres, er det viktig å understreke at 15-16 åringer som har brukt cannabis en gang eller to, ikke nødvendigvis fortsetter å bruke stoffet. De gir med andre ord ikke noe bilde av andelen som er det vi gjerne kaller stoffmisbrukere. For mange vil det dreie seg om en eksperimenterende bruk. I 2003 var således andelen som sa at de hadde brukt cannabis mer enn fem ganger, 3,2 prosent. De tilsvarende andelenene i 1995 og 1999 var henholdsvis 1,8 og 5,4 prosent. De fleste undersøkelser tilsier at flertallet av dem som har brukt hasj eller marihuana noen få ganger, ikke blir regelmessige brukere (Pedersen 1998). Det er imidlertid vanskelig å si sikkert hvor mange av 15-16 åringene som i 2003 oppga at de hadde brukt cannabis som i framtida vil komme til å bruke cannabis eller andre narkotiske stoffer mer regelmessig.

4.2 Tilgjengelighet

Som allerede nevnt, er cannabis det mest utbredte av de illegale rusmidlene i Norge. Mens det tidligere først og fremst var i de større byene en fant hasj eller marihuana, er det mye som tyder på at det etter hvert er mulig å få tak i cannabis over hele landet. Eksempelvis er det i de siste år gjort beslag i alle landets politidistrikt (Kriminalpolitisenralen). På spørsmål i SIRUS årlige undersøkelser i aldersgruppen 15-20 år, om hvorvidt en vil kunne klare å skaffe seg hasj i løpet av 2-3 dager hvis en ønsket å prøve dette stoffet, svarte litt over halvparten bekreftende på begynnelsen av 1990-tallet, mens omkring 65 prosent svarte ja til dette i 2003.

For å få et bilde av hvordan 15-16 åringene i undersøkelsen opplever tilgjengelighet av cannabis, blir det i ESPAD-undersøkelsen stilt spørsmål

om "hvor vanskelig tror du det vil være for deg å få tak i hasj eller marihuana hvis du ville ha det?". Mens det i 1995 var 25 prosent som svarte at de mente det var nokså lett eller svært lett, å få tak i cannabis dersom de ville ha det, var andelen i 1999 steget til 38 prosent. I 2003 var det igjen en nedgang til 26 prosent som mente at det ville være lett å få tak i cannabis. Tilsvarende gikk andelen som svarte at det ville være umulig å få tak i cannabis ned fra 16 prosent i 1995 til 9 prosent i 1999, mens den igjen økte til 13 prosent i 2003.

4.3 Vurdering av risiko ved bruk av cannabis

På samme måte som ved røyking av tobakk og drikking av alkohol, ble 15-16 åringene bedt om å vurdere risiko for skade ved ulike bruksmønstre for cannabis. Naturlig nok mente de fleste at risikoen for skader øker jo oftere folk bruker stoffet. I 2003 var det således 23 prosent som sa at de antar det er stor risiko for skader hvis folk prøver cannabis en gang eller to, 36 prosent mente risikoen for skade var stor hvis folk røyker cannabis av og til, mens nesten 75 prosent mente at risikoen for skader var stor ved regelmessig bruk (tabell 15). Det var en nedgang i andelen som mente at det er stor risiko knyttet til regelmessig bruk av cannabis fra 1995 til 1999 (fra 87 prosent til 78 prosent, $p < 0,001$) og altså en ytterligere nedgang i 2003 ($p < 0,01$). Det er flere jenter enn gutter som mener det er stor risiko for skader ved regelmessig bruk av cannabis ($p < 0,001$).

Tabell 15. Antatt risiko for at folk pådrar seg skader ved å røyke cannabis på følgende måter. Andel i prosent.⁶

	Prøver cannabis en gang eller to			Røyker cannabis av og til			Røyker cannabis regelmessig		
	Ingen/liten risiko	Mod-erat risiko	Stor risiko	Ingen/liten risiko	Mod-erat risiko	Stor risiko	Ingen/liten risiko	Mod-erat risiko	Stor risiko
1995	32	27	36	11	34	49	2	8	87
1999	37	29	28	16	37	42	4	13	78
2003	43	26	23	17	38	36	5	12	75

⁶ Andelen som svarte "vet ikke" (3-9 %) er utelatt i tabellen.

At ungdom har utviklet et noe mer liberalt syn på bruk av cannabis, er også noe som framgår av SIRUS ungdomsundersøkelser. Eksempelvis har andelen blant 15-20 åringer i Norge som kunne tenke seg å prøve hasj hvis det ikke var fare for å bli arrestert av politiet, økt fra i underkant av seks prosent på begynnelsen av 1990-tallet til 13-14 prosent i de siste par år.

4.4 Andre narkotiske stoffer

Generelt sett viser undersøkelser om bruk av rusmidler blant ungdom at såkalte "harde" stoffer som heroin, amfetamin o.l. har en begrenset utbredelse. I og med at tallene er små, knytter det seg relativt sett større grad av usikkerhet til dem enn hva som er tilfelle med opplysninger om rusmidler som er mer utbredt. De tallene vi presenterer her må derfor tolkes med forsiktighet.

Prosentandelen blant 15-16 åringene som i de ulike undersøkelsesårene oppga at de noen gang har brukt de ulike stoffene, framgår av tabell 16. Foruten cannabis som vi har omtalt tidligere, er det amfetamin og ecstasy som har den høyeste brukerandelen med 1-2 prosent, noe som tilsvarer det vi finner i de årlige ungdomsundersøkelsene i samme aldersgruppe. Det kan være grunn til å merke seg at resultatene fra disse undersøkelsene ikke gir grunnlag for å si at bruken av amfetamin og ecstasy er sterkt økende blant 15-16 åringer, slik det ofte framstilles i ulike medier.

Tabell 16. Andel i prosent som noen gang har brukt ulike narkotiske stoffer.

	1995	1999	2003
Amfetamin	1,1	2,6	1,7
Heroin	1,2	1,2	0,9
LSD	0,9	1,5	0,8
Kokain	0,9	1,3	1,0
Ecstasy	2,0	2,5	1,4
Tatt stoff med sprøyte	0,9	0,7	0,7
GHB			0,8

Som nevnt innledningsvis, inneholder undersøkelsen også et spørsmål om det oppdiktede stoffet "relewin". I de tre undersøkelsesårene er det 8-11 prosent som oppgir at de har hørt om dette stoffet, mens det bare er under 0,5 prosent som har svart at de noen gang har brukt "relewin". At så pass mange som omkring 10 prosent oppgir at de har hørt om et narkotisk stoff som ikke finnes, kan ikke sies å være særlig spesielt sett i lys av de mange narkotiske stoffer som omtales i ulike medier. At noen oppgir at de imidlertid også har brukt det oppdiktede stoffet "relewin" kan tolkes i retning av at noen av 15-16 åringene også har "skrytt" på seg bruk av andre narkotiske stoffer. På den andre siden kan det imidlertid også tenkes at noen som faktisk har brukt et av de nevnte stoffene, ikke har ønsket å oppgi dette, slik at de såkalt falske negative og falske positive mer eller mindre oppveier hverandre.

Selv om bruken av andre narkotiske stoffer enn cannabis er svært begrenset, rettes det mye oppmerksomhet omkring slike stoffer. Undersøkelsen viser også at det ser ut til at de fleste 15-16 åringer har hørt om de ulike stoffene. Eksempelvis oppga over 90 prosent i alle undersøkelsesårene at de hadde hørt om amfetamin, heroin, ecstasy og kokain, mens noen færre hadde hørt om LSD. Selv om de fleste hadde hørt om de forskjellige stoffene, var det imidlertid bare et mindretall (10-16 prosent i 2003) som oppga at de trodde at de relativt lett kunne få tak i slike stoffer hvis de skulle ønske det.

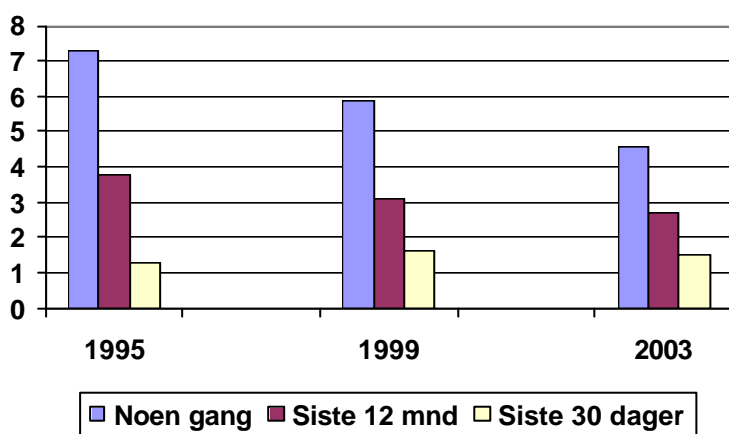
4.5 Piller

En del legemidler (Valium, Mogadon, Rohypnol og lignende) kan også brukes for å oppnå beruselse. Mer enn halvparten oppgir at de har hørt om slike piller i alle tre undersøkelsesårene, mens andelen som oppgir at de noen gang hadde brukt slike piller uten forskrivning fra lege, er omkring tre-fire prosent. Mindre enn to prosent oppgir imidlertid å ha brukt slike legemidler mer enn et par ganger. Omkring 17-20 prosent oppgir at de lett kan få tak i piller hvis de skulle ønske å bruke dem. Da slike legemidler er tilgjengelige i relativt mange norske hjem, er det grunn til å tro at dette er bakgrunnen for at så pass mange mener de kan få tak i piller hvis de måtte ønske det.

4.6 Sniffing av løsemidler

Sniffing av løsemidler blir ofte sett i sammenheng med bruk av narkotiske stoffer, selv om slik bruk ikke er straffbar og dermed heller ikke er underlagt narkotikalovgivningen. Langvarig sniffing av løsemidler kan påføre store organiske skader og mange av dem som har sniffet over lengre tid er svært forkomne. Sniffing kan imidlertid også forekomme nå og da i en del ungdomsmiljøer. Dette henger til dels sammen med at løsemidler er lett å skaffe til veie, både ved at de finnes i verksteder og garasjer og at de kan kjøpes i fargehandlere eller bensinstasjoner. Det har vært en klar nedgang i de tre undersøkelsesårene i andelen som oppgir at de tror det vil være lett å få tak i "sniffemidler" hvis de ville ha det, fra 59 prosent i 1995 til 49 prosent i 1999 og til 35 prosent i 2003.

At sniffing ikke er særlig utbredt, framkommer av skoleundersøkelsen blant 15-16 åringer. Som det framgår av figur 15, har det også vært en nedgang i andelen som oppgir at de har sniffet *noen gang*, fra i overkant av syv prosent i 1995 til i underkant av seks prosent i 1999 ($p < 0,05$) og videre til 4,6 prosent i 2003 ($p < 0,05$).

Figur 15. Prosentandel som oppga at de har sniffet løsemidler

De fleste hadde bare sniffet det et par ganger og for mange lå det også noe tilbake i tid. I 2003 var det i underkant av tre prosent som oppga at de hadde sniffet i løpet av *de siste 12 måneder* og 1,5 prosent i løpet av *de siste 30 dager*. Det var en større andel blant gutter enn blant jenter som oppga at de hadde sniffet både noen gang ($p < 0,01$), i løpet av siste 12 måneder

($p < 0,05$) og i løpet av de siste 30 dager ($p < 0,01$). I SIRUS ungdomsundersøkelser har det i de siste årene vært omkring fem prosent i aldersgruppen 15-16 år som oppgir at de hadde sniffet noen gang, og 2-3 prosent som sier at de har sniffet i løpet av det siste halve året.

At 15-16 åringene vurderer sniffing av løsemidler som skadelig kan illustreres ved at noe over en fjerdedel var av den oppfatning at det var forbundet med stor risiko å sniffe løsemidler, selv om det bare dreide seg om å prøve en eller to ganger, mens nærmere fire femdel mente det var forbundet med stor risiko å sniffe løsemidler regelmessig.

Av de 30 land som inngikk i den europeiske undersøkelsen i 1999, var det syv land som rapporterte om en lavere andel som hadde sniffet løsemidler noen gang enn Norge. Den høyeste andelen i 1999 ble rapportert fra Irland og Grønland med henholdsvis 22 og 19 prosent.

4.7 Anabole steroider

Det har i de senere år vært en del spekulasjoner knyttet til bruk av anabole steroider blant ungdom i forbindelse med helsestudio o.l. ESPAD-undersøkelsen gir imidlertid ikke grunnlag for å si at dette er noe utbredt problem blant norske 15-16 åringene. I de tre undersøkelsesårene er det 1-2 prosent som oppgir at de har brukt anabole steroider noen gang, og det var en noe større andel blant gutter enn blant jenter. Det var omkring 15 prosent som sier at det er lett å få tak i anabole steroider hvis de skulle ønske det.

4.7 Oppsummering

I 2003 var andelen som oppga at de hadde brukt hasj eller marihuana noen gang 8,9 prosent, mens de tilsvarende andelene i 1995 og 1999 var henholdsvis 5,9 prosent og 12,3 prosent. I 2003 var det 6,2 prosent som hadde brukt cannabis i løpet siste 12 måneder og 2,7 prosent i løpet av de siste 30 dager. De tilsvarende tall for 1995 var 4,7 prosent i løpet av de siste 12 måneder og 2,7 prosent i løpet av de siste 30 dager, mens det i 1999 var henholdsvis 9,1 (siste 12 måneder) og 4,1 prosent (siste 30 dager). I 2003 var det mellom en og to prosent som oppga at de hadde brukt amfetamin og ecstasy, omkring en prosent sa at de hadde brukt

heroin, LSD og kokain mens 4,6 prosent oppga at de hadde sniffet noen gang.

Undersøkelsen viser altså at det har vært en nedgang fra 1999 til 2003 i andelen 15-16 åringer som oppgir å ha brukt hasj eller marihuana. Det samme gjelder andre narkotiske stoffer som ecstasy og amfetamin, samt sniffing av løsemidler.

English summary

Tobacco

About 60 per cent of the 15–16-year-olds reported in 2003 that they had smoked at some time or another, and about 30 per cent said they had smoked within the space of the past 30 days. Eighteen per cent said they had smoked on a daily basis during the past month. More girls say they smoke than boys. While the proportion of 15–16-year-old smokers rose between 1995 and 1999, numbers fell from then on to the present (2003). Four per cent said in 2003 that they had smoked more than 10 cigarettes per day during the course of the past month.

On the basis of the findings emerging from this study, we can confirm that a decline in the numbers of daily cigarette smoking youngsters in the 15–16 age group started in 1999 and continued through 2003 (a drop to 18 per cent from 24 per cent). At the same time, however, other findings indicated that smoking on a regular basis was actually more risky than previously recognised. More girls than boys say they smoke on a daily basis.

Alcohol

In 2003, 84 per cent of the 15-16-year-old cohort reported having drunk alcohol at some time or another, 76 per cent over the past 12 months and 51 per cent over the past 30 days. While we saw a sharp rise from 1995 to 1999, a decline set in that continued through to 2003. There was also a sharp rise in the 1995–1999 period in the proportion reporting having consumed alcohol on more than 40 occasions, though the increase did not continue after 1999. The same pattern applies to the proportion that reported having consumed alcohol on 20 or more occasions over the past 12 months and those who said they had consumed alcohol on six or more occasions over the past 30 days. About 25 per cent reported in 1993 that they had drunk at least five drinks on three or more separate occasions over the past 30 days. This rate was very nearly the same as the 1999 rate, though the 1995 rate came out at slightly below the 20 per cent mark. In 2003, about 60 per cent said that they been drunk at some time or another, and 35 per cent that they had been drunk over the space of the past 30 days. The 1995 figure (who had ever been drunk) was 54 per cent, rising to 64 per cent in 1999, and 30 and 39 per cent (drunk over the past 30 days).

The study shows that a large majority of 15–16-year-olds have consumed alcohol once or more times. There is no apparent increase, however, in relation to earlier studies in the number of drinking occasions. Although more girls than boys report consumption of alcohol, there are more boys than girls who report having consumed alcohol on 40 or more separate occasions. Boys also drink greater quantities than girls on each drinking occasion. Spirits appears to account for a relatively large share of the general drinking pattern of 15–16-year-olds, along with beer. Unsurprisingly, we have seen a relatively sharp rise from 1999 to 2003 in the numbers of youngsters who report having drunk alco-pop. Based on the proportion who report having consumed any type of alcohol on three or more separate occasions over the past 30 days, boys tend to drink more frequently than girls, though there is no difference between them in relation to type of alcohol. Girls do seem to get drunk more frequently than boys, however.

Narcotics

The proportion that reported ever having used hashish or marijuana was 8.9 per cent in 2003. The rate was 5.9 per cent in 1995 and 12.3 per cent in 1999. In 2003, 6.2 per cent said they had used cannabis within the past 12 months, and 2.7 per cent in the past 30 days. The 1995 and 1999 figures were 4.7/9.1 per cent (past 12 months) and 2.7/4.1 per cent (past 30 days). Between 1 and 2 per cent said in 2003 that they had used amphetamine and ecstasy, about 1 per cent that they had used heroin, LSD and cocaine, while 4.6 per cent said they had ever inhaled solvents.

The study reveals a decline between 1999 and 2003 in the percentage of 15–16-year-olds reporting ever having used hashish or marijuana. The same applies to narcotic substances such as ecstasy and amphetamine and the inhalation of solvents.

Vedlegg 1 - ESPAD-99, kort sammendrag

Tobakk

Den internasjonale rapporten viser at mer enn halvdel av 15-16 åringene i alle land som inngår i undersøkelsen har røykt tobakk en eller flere ganger. Landene som har den høyeste andelen av 15-16 åringene som har røykt 40 ganger eller mer, var Grønland, Færøyene og Russland hvor bort i mot halvdel rapporterte dette. I Norge gjaldt det 33 prosent. Kypros, Malta og Romania rapporterte de laveste andelen (omkring 15 prosent) som hadde røykt tobakk 40 ganger eller mer. I nesten halvdel av landene rapporterte 40 prosent eller mer at de hadde røykt i løpet av de siste 30 dager. Dette gjaldt også Norge. Her lå Grønland og Romania på topp hvor henholdsvis 67 og 50 prosent hadde røykt i løpet av siste måned. I alle land var det en større andel som oppga at de hadde røykt nylig enn andelen som oppga å til sammen ha røykt 40 ganger eller mer. Dette indikerer at mange 15-16 åringene nylig hadde prøvd å røyke uten at de hadde blitt vanerøykere.

Det var liten forskjell mellom gutter og jenter i de fleste land. De største kjønnsforskjellene finner vi på Kypros, i Estland, Latvia, Litauen, Romania og Ukraina. Land hvor det var flere jenter enn gutter som rapporterte om tobakksrøyking var Danmark, Frankrike, Grønland, Irland, Norge og Storbritannia.

Alkohol

I så godt som alle land hadde mindre enn halvdel av 15-16 åringene drukket alkohol 40 ganger eller mer. Det eneste landet hvor mer enn halvdel hadde drukket mer enn 40 ganger var Danmark (59 prosent). Land hvor 40 prosent eller mer av 15-16 åringene rapporterte å ha drukket alkohol 40 ganger eller mer, var Irland, Tsjekkia, Hellas og Storbritannia. I Norge var denne andelen 16 prosent. De laveste andelen ble rapportert fra Makedonia, Grønland, Ungarn og Island med mindre enn 15 prosent. I de fleste land var det flere gutter enn jenter som oppga å ha drukket alkohol minst 40 ganger.

Omkring 20 prosent 15-16 åringene på Malta og i Danmark hadde drukket alkohol minst 10 ganger i løpet av siste 30 dager, noe som indikerer en nokså hyppig bruk av alkohol. Noe lavere andeler (13-16 prosent) ble rapportert fra Tsjekkia, Hellas, Irland og Storbritannia. I Finland, Makedonia, Grønland, Island, Latvia, Norge og Sverige var det imidlertid

bare en liten andel (1-3 prosent) som rapporterte å ha drukket så ofte som 10 ganger eller mer i løpet av de siste 30 dager. Det var klart flere gutter enn jenter som hadde drukket så ofte.

Den største andelen av 15-16 åringer (40 prosent eller mer) som hadde drukket øl tre ganger eller mer i løpet av de siste 30 dager, ble rapportert fra Danmark, Tsjekkia, Grønland og Russland. Det var stor variasjon mellom landene; fra 15-16 åringer i Danmark der 53 prosent rapporterte å ha drukket øl tre ganger eller mer i løpet av de siste 30 dager, til 15-16 åringer i Ungarn, der dette gjaldt 12 prosent. I Norge var andelen 17 prosent. I alle land var det flere gutter enn jenter som rapporterte å ha drukket øl så ofte i løpet av den siste måneden.

Undersøkelsen viser at det er færre som rapporterer å ha drukket vin enn øl. Den høyeste andelen ble rapportert fra Malta hvor omkring en tredjedel hadde drukket vin tre ganger eller mer i løpet av de siste 30 dager. Det var ellers en overvekt av land med en tradisjonell vinkultur blant de som rapporterte om de høyeste andelen av 15-16 åringer som hadde drukket vin tre ganger eller mer i løpet av siste måned: Tsjekkia, Hellas, Italia, Slovakia og Slovenia (17-22 prosent). De laveste andelen (4-6 prosent) omfatter nesten utelukkende de nordiske land: Færøyene, Finland, Island og Norge, men også Portugal. I omkring halvdelen av landene er det flere gutter enn jenter som oppgir å ha drukket vin tre ganger eller mer i løpet av siste måned, mens det ikke er noen forskjell mellom gutter og jenter i mange andre land. Det er bare Storbritannia som rapporterer at det er et flertall av jenter som gjør dette.

Malta og Danmark har den høyeste andelen (40 prosent eller mer) som rapporterer å ha drukket brennevin tre ganger eller mer i løpet av de siste 30 dager. Lavere andeler, men mer enn 30 prosent, ble rapportert fra Irland og Storbritannia. I Norge var andelen 20 prosent. De laveste andelen (mindre enn 10 prosent) ble her rapportert fra Estland, Finland, Polen og Romania.

I mange land var det et flertall av gutter blant de som oppga å ha drukket brennevin tre ganger eller mer i løpet av siste måned, mens det i andre land ikke var noen slik forskjell mellom gutter og jenter. Det var bare i Irland, Slovenia og Storbritannia at dette gjaldt flere jenter enn gutter.

Narkotika

Cannabis var det mest brukte narkotiske stoffet blant 15-16 åringer i alle land. Det er imidlertid stor forskjell mellom landene, fra 1-2 prosent på Kypros og i Romania til omkring 35 prosent i Tsjekia, Frankrike, Irland og Storbritannia. Andelen i Norge var 12 prosent. Gutter er i flertall i nesten alle land.

Andelen 15-16 åringer som oppgir å ha brukt cannabis i løpet av de siste 30 dager, var høyest i Frankrike med 22 prosent. Noe lavere andel (13-16 prosent) ble rapportert fra Tsjekia, Irland, Italia, Slovenia og Storbritannia. I Norge var denne andelen 4 prosent. De laveste andelene fant en på Kypros, Færøyene, i Island, Finland, Romania og Sverige (1-2 prosent). Også her var det i de fleste land flere gutter enn jenter som hadde brukt cannabis i løpet av de siste 30 dager.

Den største andelen som rapporterte å ha brukt andre narkotiske stoffer enn cannabis, ble funnet i Storbritannia, Latvia og Polen (11-12 prosent). I Norge gjaldt dette seks prosent, mens Færøyene, Makedonia, Malta, Sverige, Kypros og Finland sto for de laveste andelene (2-3 prosent).

Vedlegg 2 - ESPAD-95, kort sammendrag

Tobakk

Den internasjonale rapporten viser at flertallet av 15-16 åringer i Europa hadde røykt tobakk minst en gang. Det var imidlertid store forskjeller både mellom de enkelte land og mellom gutter og jenter når det gjaldt røykevaner. Den høyeste andelen som hadde røykt noen gang, finner vi på Færøyene med nesten 90 prosent. I Finland, Tsjekkia, Irland, Estland og Sverige var andelen som hadde røykt omkring 75 prosent, mens andelen i Norge var 65 prosent. Ikke i noe land var andelen lavere enn 50 prosent, men Kypros, Malta, Portugal og Slovenia rapporterte om andeler mellom 50 – 60 prosent. På Færøyene, Island og i Finland rapporterte 35-42 prosent at de hadde røykt tobakk mer enn 40 ganger. Den laveste andelen (under 20 prosent) ble rapportert fra Malta, Kypros, Slovenia og Portugal. Den norske andelen var 25 prosent.

Det var et klart regionalt mønster når det gjaldt forskjell mellom gutter og jenter. I nord-europiske land var det flere jenter enn gutter som hadde røykt mer enn 40 ganger, mens det motsatte var tilfelle i øst-europeiske land. Det samme mønsteret finner vi når det gjaldt de som hadde røykt i løpet av de 30 siste dager. I de land hvor mange 15-16 åringer røykte regelmessig, var det også mange som begynte å røyke da de var svært unge. Jevnt over var det flere gutter enn jenter som røykte daglig allerede da de var 13 år eller yngre.

Alkohol

Det store flertallet av 15-16 åringer hadde drukket alkohol noen gang. I Tsjekkia, Danmark og Slovakia hadde så godt som alle drukket alkohol, mens Norge med 79 prosent, sto for en av de laveste andelenene. Det var store forskjeller mellom de ulike land når det gjaldt andelen som hadde drukket alkohol 40 ganger eller mer. Danmark og Storbritannia lå høyest ved at nesten halvdelen av 15-16 åringene hadde drukket 40 ganger eller mer, mens det var omkring en tredjedel i Irland og på Malta. Norge, hvor åtte prosent hadde drukket alkohol 40 ganger eller mer, sto for den laveste andelen.

Mange 15-16 åringer oppga at de hadde drukket alkohol i løpet av de *siste 30 dagene*, men det var få som hadde drukket 10 ganger eller mer. De høyeste andelenene, omkring 15 prosent, fant en på Malta, i Danmark, Italia,

og Storbritannia, mens det i Norge, Sverige, Finland og Island var mindre enn to prosent som hadde drukket alkohol 10 ganger eller mer i løpet av de siste 30 dager.

15-16 åringene ble også spurt om hva de hadde drukket i løpet av den siste måneden. Den høyeste andelen som hadde drukket øl fant en i Danmark og på Kypros, hvor omkring 75 prosent oppga at de hadde drukket dette. I Norge, som rapporterte om den laveste andelen, var det 33 prosent som oppga at de hadde drukket øl i løpet av den siste måneden. Den største andelen som hadde drukket øl *tre ganger eller mer* i løpet av den siste måneden, var i Danmark (44 prosent), Irland og Kypros (34 prosent), mens Norge og Litauen hadde den laveste andelen (9 prosent). Det var klart flere gutter enn jenter som oppga at de hadde drukket øl tre ganger eller mer i løpet av den siste måneden. Andelen som oppga at de hadde drukket vin i løpet av de siste 30 dager var høyest på Malta (61 prosent) og i Italia (52 prosent). Også her befant Norge seg blant de land som hadde den laveste andelen (17 prosent). Danmark rapporterte den høyeste andelen som hadde drukket brennevin i løpet av de siste 30 dager (67 prosent). Deretter kom Malta (58 prosent), Tsjekkia (53 prosent) og Litauen (51 prosent). I Norge var det 39 prosent som oppga at de hadde drukket brennevin i løpet av de siste 30 dagene.

Narkotika

Det mest utbredte narkotiske stoffet blant 15-16 åringer i Europa er cannabis (hasj eller marihuana). De høyeste andelenene som noen gang hadde brukt cannabis, ble rapportert fra Storbritannia (41 prosent), Irland (37 prosent) og Tsjekkia (22 prosent). I Norge var det seks prosent som noen gang hadde brukt hasj eller marihuana, mens en fant den laveste andelen i Litauen (1 prosent). Når det gjaldt bruk av andre narkotiske stoffer var også her andelen størst i Storbritannia (22 prosent) og Irland (16 prosent). I Norge var det tre prosent som oppga at de hadde brukt et annet narkotisk stoff enn cannabis.

Referanser

Bakken, Anders. Ungdomstid i storbyen. Rapport 7/98. Norsk institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, NOVA 1998.

Bye, Elin K. (red) Rusmidler i Norge. SIRUS 2003

Hibell, Bjørn et al. The 1995 ESPAD report. Alcohol and other Drug Use among Students in 26 European Countries. CAN and Council of Europe. 1997.

Hibell, Bjørn et al. The 1999 ESPAD Report. Alcohol and other Drug Use among Students in 30 European Countries. CAN and Council of Europe. 2000.

Kriminalpolitisenralen. Årsberetninger.

Natvig Aas, Henrik. Alcohol expectancies and socialization: adolescents learning to drink. Universitetet i Oslo 1995.

Pedersen, Willy. Bittersøtt. Universitetsforlaget. Oslo 1998.

Skretting, Astrid. Bruk av tobakk, alkohol og narkotika blant norske 9.klassinger. Resultater fra en skoleundersøkelse – 1995. SIFA rapport nr 1/96. Statens institutt for alkohol- og narkotikaforskning. Oslo 1996.

Skretting, Astrid. Rusbrus – noe å bruse opp om? rus & avhengighet 1/1998. Universitetsforlaget 1998.

Skretting, Astrid. Bruk av rusmidler ved utgangen av ungdomsskolen. Resultater fra den norske delen av den europeiske skoleundersøkelsen – ESPAD 1995 og 1999. SIFA rapport nr. 3/99. Statens institutt for alkohol- og narkotikaforskning. 1999.

Skretting, Astrid. Ungdom og rusmidler. Rusmiddeldirektoratet. 2000.

Skutle, Arvid et al. Ungdom og rusmidler 2002. En undersøkelse i Bergen kommune om 8. og 10.klassingers bruk av rusmidler. Stiftelsen Bergensklinikkene 2003.

Sosial- og helsedirektoratet. Tall om tobakk 1973-2001. Oslo 2003

www.sirus.no

SIRUS rapporter

Følgende rapporter er utkommet i denne serien:

- 1/2001. Horverak, Øyvind, Sturla Nordlund og Ingeborg Rossow: *Om sentrale deler av norsk alkoholpolitikk*. 48 s. Oslo 2001.
- 2/2001. Axelsen, Niels Kristian: *Skjenking i grenseland. Strategier, tiltak og lovgivning mot økonomisk kriminalitet i skjenkesteder i de nordiske land*. 119 s. Oslo 2001.
- 3/2001. Watten, Reidulf og Helge Waal: *Avrusing: Fra vilje til medisin. Avrusingstradisjonene i Norge belyst gjennom en forundersøkelse av ultrarask opioidavrusing (UROD)*. 62 s. Oslo 2001.
- 4/2001. Lund, Ingeborg: *Fra monopol til konkurranse. Restaurantbransjen og alkoholleverandørene etter EØS-avtalen*. 81 s. Oslo 2001.
- 1/2002. Ugland, Trygve: *Policy Re-Categorization and Integration. Europeanization of Nordic Alcohol Control Policies*. (Publisert i samarbeid med ARENA. ARENA-report No 3/2002) 254 s. Oslo 2002.
- 2/2002. Horverak, Øyvind: *Selvbetjente vinmonopolutsalg. En evaluering*. 85 s. Oslo 2002
- 3/2002. Hauge, Ragnar og Reidun Johanne B. L. Lohiniva: *Bevillingssystemet som alkoholpolitisk virkemiddel. En evaluering av endringene i alkoholloven i 1997*. 165 s. Oslo 2002.
- 4/2002. Johansen, Nicolay B.: *Tillit og svik i narkomiljøet*. 208 s. Oslo 2002.

- 1/2003 Berg, Elin: *Samhandlingens monolog. En studie av interaksjon mellom klienter med innvandrerbakgrunn og ansatte i tiltaksapparatet for rusmiddelmisbrukere*. 116 s. Oslo 2003.
- 2/2003 Lund, Ingeborg & Sturla Nordlund: *Pengespill og pengespillproblemer i Norge*. 128 s. Oslo 2003.
- 3/2003 Melberg, Hans Olav & Øyvind Omholt Alver: *Rus og psykiatri i inntektssystemet for kommunene*. 94 s. Oslo 2003.
- 4/2003 Melberg, Hans Olav, Grethe Lauritzen & Edle Ravndal: *Hvilken nytte, for hvem og til hvilken kostnad? En prospektiv studie av stoffmisbrukere i behandling*. 163 s. Oslo 2003.
- 5/2003 Skretting, Astrid & Elin K. Bye: *Bruk av rusmidler blant norske 15-16 åringer. Resultater fra den norske delen av de europeiske skoleundersøkelsene - ESPAD, 1995, 1999, 2003*. 62 s. Oslo 2003.

Rapportene kan bestilles fra instituttet.